

3. ÜNİTE

ORTA ÇAĞ MEDENİYETLERİ

ORTA ÇAĞ'DA YAŞANAN KİTLESEL GÖÇLER

1. Kavimler Göçü:

Orta Asya'daki siyasi hâkimiyetlerini kaybeden Hun boylarının, Balamir önderliğinde İtil Nehri'ni geçerek 374 yılında Avrupa yönünde Karadeniz'in kuzeyindeki kavimleri itmesine "kavimler Göçü" denir.

Kavimler Göçü'ne katılan kavimler;

Hunların yerlerinden sürdüğü Alanların, harekete geçmesi bir domino etkisi oluşturmuş **Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar, Süevler, Burgundlar, Franklar, Angıllar ve Saksonların** göç hareketine başlamasıyla birbirini sürükleyen kavimler, Roma'nın içlerine girerek talan ve yağma hareketlerinde bulunmuşlardır.

Kavimler Göçü'nün sonuçları;

- a- Günümüz Avrupası'nın etnik yapısını oluşturan ve siyasi yapısını şekillendiren gelişme Kavimler Göçü olmuştur.
- b- Bu toplu göç hareketleri sonucunda Büyük Roma İmparatorluğu parçalanmış ve yaklaşık 1000 yıl sürecek Orta Çağ başlamıştır.
- c- İlk Çağ'da nehir uygarlıklarının ve bereketli bölgelerin ortaya çıkardığı devletler, Orta Çağ boyunca geniş alanlara hükmederek büyük imparatorlukların doğuşuna sahne olmuştur.
- d- Orta Çağ devletlerinin gelişiminde ve etkileşiminde ticaret yolları da etkili olmuştur. Günümüzde dünya çapında ürünlerin ve bilgilerin taşınması, devletlerin gelişimini etkilemiş ve tarih boyunca ticaret yolları da bu görevi üstlenmiştir.
- e- Kitlemel göçlerle, ticaret yollarıyla, devletler arası mücadelelerle doğudan batıya, batıdan doğuya kültürler, diller, inançlar, fikirler etkileşime geçmiştir. Medeniyetler zamanla birbirini etkileyerek yeni medeniyetlerin doğmasına da zemin hazırlamıştır.

Göç nedir? Göçün toplumlara etkileri;

Göç; bir topluluğun kendi yerini, yurdunu terk ederek başka bir yere gitmesine veya yer değiştirmesine verilen genel bir addır.

- Sosyal bir olay olan göç, hayati ve ciddi sebeplere dayanır.
- Normal şartlarda hiçbir topluluk sebepsiz yere yurdunu terk edip sonunun belli olmadığı bir maceraya kalkışmamıştır. Çünkü hiçbir göç sahası tamamen boş veya sahipsiz değildir.
- Eski Çağlarda göç eden toplumlar, gittikleri yerlerdeki yerli topluluk veya devlete karşı mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler sonucu topluluklar ya onları hâkimiyetleri altına almışlar ya da başka yerlere sürmüşlerdir.

Türk göçlerinin sebepleri;

Türk göçlerinin başlıca sebebi olarak iktisadî sıkıntı, yâni Türk anayurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalması dolayısıyla olduğu belirtilmiştir.

Ekonomik sıkıntıyı ortaya çıkaran etmenler;

- Kuraklık
- Nüfus kalabalıklığı
- Otlak darlığı sayılabilir ve Türkleri göçe mecbur etmiştir.

Siyasi etmenler;

- Türklerin birbiri arkasına çeşitli yönlerde yayılmalarını sağlayan başka bir neden de Türk maneviyatının sağlamlığıdır. (Zaruret neticesi de olsa, bilinmeyen ufuklara doğru

akmak, her ân karşılaşılacağı aşikâr tehlikeleri göğüslemeğe hazır bulunmak ve aralıksız bir ölüm-kalım savaşı içinde yaşamak, her millet için tabîî sayılacak bir davranış değildir.)

- Türklerde açık şekilde müşahede edilen ve onların tarih boyunca, hareketli bir topluluk hâlinde sürekliliğini mümkün kılan bu ruhî zindelik, başarılarla birlikte daha da artmış, her askerî muvaffakiyet yeni bir siyasî hedefe yol açmış ve ülkeler zapt edildikçe yeni fetih arzularını kamçulamıştır. Bu durum Türklerde, zamanla, dünyayı huzur ve barışa kavuşturmağı gaye edinen bir fütihat düşüncesi ve her yerde âdil, eşitlikçi Türk töresini yürürlüğe koymak üzere bir cihan hâkimiyeti ülküsü doğurmuştur.

Türk göçlerinin güzergahları;

Türk göçleri, genellikle doğu-batı eksenini üzerinde gerçekleştirmiştir. Türkler daima doğudan batıya doğru bir akış içinde olmuşlardır.

Doğudan batıya doğru göçü kolaylaştıran ve teşvik eden bazı temel sebepler vardır;

- Her şeyden önce Ural dağlarından Orta Avrupa'ya kadar olan Karadeniz'in kuzeyindeki sahalar, Orta Asya'daki bozkırların tabîî bir uzantısı durumundadır.
- Bu saha bitki örtüsü ve iklimiyle Türklerin kendilerine has hayat tarzlarını sürdürmeye son derece elverişli bir bölgedir.
- Ayrıca bölgede, Türklerin aşamayacakları tabîî bir engel veya Çin, İran ve Bizans gibi yerleşik medeniyete sahip büyük bir devlet çıkmamıştır.

Kavimler Göçü öncesinde Roma İmparatorluğu'nun durumu;

- Romalılara göre toplumsal gelişmede hâlâ kabile düzeyini aşamamış olan Vandallar, orman temizleyip tarım yapmakta veya ovada dolaşmaktadırlar.
- Çiftçilerden, çobanlardan ve avcılardan oluşan Germen dünyası şehirleri bilmiyordu. Onlara göre imparatorluk uygardır; barbarlar ise adı üstünde uygarlaşmamıştır.
- Akdeniz'de hüküm süren Roma İmparatorluğu, doğuda ve batıda büyük topraklar elde etmiş ve dünyanın en büyük imparatorluğu olmuştur.
- Doğuda Sasaniler batıda da Germen kavimlerinin saldırıları MS III. yüzyıldan itibaren imparatorluk içinde siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik yönden zorlu günler yaşanmasına sebep olmuştur.

2. Kavimler Göçü öncesinde Hunların durumu;

- Hunlar zayıflamış olsalar da III. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüştür.
- Çin baskısı, kuraklık ve veraset savaşları yüzünden bir kısım Hun boyları Avrupa'ya komşu sahalara özellikle de Hazar Gölü çevresine yerleşmiştir.
- Türk topluluklarını tek bir çatı altında toplayan Asya Hun İmparatorluğu önce Doğu ve Batı, daha sonra da Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır.
- İmparatorluğun Orta Asya'da varlığını yitirmeye başlamasıyla Türk toplulukları büyük bir siyasi boşluğa girmiştir.

3. Kavimler Göçü öncesinde Sasani Devleti'nin durumu;

- Kendilerini Perslerin varisi olarak gören Sasani Devleti, onların ulaştıkları sınırlara ulaşmak istemiş ve bu amaçla Roma'dan bu toprakların iadesini talep etmiştir. Bu süreçte Roma ile Sasaniler arasında sınır ihlali nedeniyle büyük mücadeleler yaşanmıştır.

4. Kavimler Göçü öncesinde Germenlerin durumu;

- **Germen yayılımının temel sebebi, hızlı nüfus artışıydı.** Germen kavimlerinin yaşadığı bölge; ormanlar ve bataklıklarla kaplı, kasvetli, soğuk ve ekseriyetle yağışlıdır. Ayrıca, zaman zaman su baskınları da meydana geliyordu. Dolayısıyla kavimlerin yaşadıkları bölgenin coğrafi ve iklimsel özellikleri yaşamı zorlu kılmaktaydı.
- **Germenler savaşçı bir toplumdur.** Tacitus, De Origine et Situ Germanorum adlı eserinde Germenlerin sükûn içinde olmaktan hoşlanmadıklarını, bunun yerine savaş tercih ettiklerini ve savaşmanın hayatlarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtir.
- **Diğer bir etken ise savaşlar, fetihler ve politik bölünmeler gibi durumlara vesile olan siyasi güç mücadelesiydi.** Tüm bu demografik, coğrafi, iklimsel, sosyal ve siyasi

faktörler yüzyıllar boyunca Germen kavimlerinin genişlemelerini ve göçlerini tetiklemiştir.

5. Kavimler Göçü'ne katılan kavimler;

- Orta Asya'daki siyasi hâkimiyetlerini kaybeden Hun boyları, Balamir önderliğinde İtil Nehri'ni geçerek 374 yılında ilk olarak yarı İranlı yarı Türk kökenli olan Alanlar ile karşılaşmıştır.
- Alanlar, Hunlarla karşılaşınca batıya doğru göç etmeye başlamış ve bazı boy beyleri Hunlara katılmıştır.
- **Alanların** harekete geçmesi bir domino etkisi oluşturmuş **Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar, Süevler, Burgundlar, Franklar, Angıllar ve Saksonların** göç hareketine başlamasıyla birbirini sürükleyen kavimler, Roma'nın içlerine girerek talan ve yağma hareketlerinde bulunmuşlardır.

Kavimler Göçü'nü başlatan Hunların akınları;

- Rusya, Balkanlar, Baltık bölgesi ve Doğu Avrupa coğrafyasında dengeler değişmeye başlamıştır. Yaşanan Hun akınları Katalon Ovası'na, Trakya, Sicilya, Sardinya, ve Kuzey Afrika'ya olan göçleri de artırmıştır.
- Hunlar, 378'de Tuna'yı geçerek öncü kuvvet mahiyetinde Trakya'ya kadar ulaşmıştır. İki koldan Roma topraklarında ilerleyen Hunların bir kolu Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken diğer kolu Kafkaslardan Anadolu istikametine yönelmiştir.

Kavimler Göçü'nün sonuçları;

- Kavimler Göçü hem Avrupa'nın etnik yapısını oluşturması hem de Türklerin Avrupa'ya yenilikler getirmesi açısından büyük öneme sahiptir.
- Avrupalı tarihçiler tarafından Büyük Göç veya Kavimler Göçü olarak tanımlanan bu göç hareketleri, sekiz yüzyılı kapsayan bir sürecin parçası olarak kabul edilmiştir.
- Hun askerî gücünün tazyiki ile başlayan, kavimlerin birbirlerini yurtlarından sürmesi ile devam eden ve Roma İmparatorluğu'nun önce ikiye ayrılmasına sonradan Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olmuştur.

6. Kavimler Göçü'nün başladığı dönemde Roma İmparatorluğu'yla etkileşim içinde bulunan Germen kabilelerinde siyasi hayat;

- İç kapalı kabile sisteminden uzaklaşarak devletleşmeye başlamışlardır. Bu değişim sırasında Germen kabilelerindeki şeflik kurumu, yerini bir tür krallığa bırakmış ve kralın otoritesi artmıştır.
- Nitekim kral, eski dönemlerde olduğu gibi yetkileri kabilenin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis tarafından sınırlandırılmış idari bir memur değildir. Sonuçta idari sistem, hür insanların dâhil olmadığı, hanedanların ve aristokrat sınıfının önem kazandığı bir hâle gelmiştir.
- 550 yılına gelindiğinde batıdaki Roma İmparatorluğu silinip gitmiştir. Onun yerine altı büyük ve çok sayıda küçük Germen Krallığı kurulmuştur. Bu dönemden itibaren birçok Roma inancı ve devlet uygulaması kullanımda kalırken bu sistemler daha sonraki Avrupa'da kurulan devletleri şekillendirmiştir.

7. Kavimler Göçü başladığı sırada Roma İmparatorluğu'nun siyasi durumu;

- Roma, ülke içinde sürekli yaşanan dinî mücadelelerle uğraşıyordu.
- Bunun yanında sık sık yaşanan iç karışıklıklar, ayaklanmalar ve Sasanilerle yapılan savaşlar neticesinde Roma ordusunun gücü de zayıflamıştı.
- İmparatorluğun bu sorunları halletmek için yaptığı askerî harcamalar, ekonomik alanda sıkıntılara neden olmuş ve bu da halka ağır vergiler olarak yansımıştır.
- Kavimler Göçü'nün başlamasıyla Germen halklarını imparatorluk topraklarından çıkarmayı başaramayan Romalılar, MS 382'den itibaren Germen kabileleri ile anlaşmalar yapmıştır.
- İç karışıklıkların bitmediği Roma İmparatorluğu MS 395 tarihinde Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

- Batı Roma ilk olarak kendi egemenliği altındaki Vandallar ile Süevler tarafından istila edilmiş daha sonra da MS 451-452 yıllarında Hun saldırılarına maruz kalmıştır.
- Topraklarının büyük kısmını kaybeden Batı Roma İmparatorluğu'nun son topraklarını da Turcilingi kavmi reisi Odovacar ele geçirmiştir. Böylece Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

8. Roma İmparatorluğu yerine iktidar boşluğunu dolduran ve Orta Çağ Avrupası'nın yapısını oluşturan siyasi yapılar;

- Yıkılan Roma İmparatorluğu topraklarında küçük barbar krallıklar ve feodal beylikler ortaya çıkmıştır.
- Orta Çağ'ın karanlık dönemi olarak adlandırılan bu dönemde devlet otoritesinden yoksun kalan Avrupa, büyük bir karmaşaya sürüklenmiştir.
- Bu dönemde Orta Çağ Avrupası'na damgasını vuran ve kıtanın siyasi yapısını şekillendiren **feodalizm** anlayışı ve yapısı ortaya çıkmıştır.

9. Feodalizm;

Feodal yapı, toplumsal hiyerarşinin toprak sahipliği ve kişisel bağlılık esaslarına göre organize edildiği bir sistemdir. Bu hiyerarşide, en üstte kral bulunur, ardından toprak sahibi soylular (senyörler), rahipler, burjuvalar ve köylüler yer alır.

 KARANLIK ÇAĞ'IN BAŞLANGICI 	 HUNLARIN AVRUPADA BIRAKTIĞI İZLER
Kavimler Göçü ile barbar kabileler Roma eyaletlerine akın ederek klasik şehirciliği sona erdirmiştir. Avrupa'daki bu dönüşümü ; Batılı tarihçilerin bir kısmı felaket, bir medeniyetin yok olması ve Avrupa'yı bin yıl geriye götüren "Karanlık Çağ'ın başlangıcı" olarak görmüştür. Bazı tarihçiler ise "yorgun, bitkin ve yozlaşmış Akdeniz medeniyetinin savaştı, kuzeyli bir medeniyetle değiştirilmesi" şeklinde nitelendirmiştir.	• Hunlar, İç Asya'dan batıya gelen Türk kavimlerinin ilki olmuştur. • Hunlar ilk önce Batı Asya'nın Türkleşmesini sağlamıştır. • Avrupa'nın o dönemki düzenini altüst eden Hunlar, Büyük Kavimler Göçü'nü başlatmış, • Germen kavimlerini bir daha birleşmemek üzere dağıtmıştır. • Roma İmparatorluğu'nu temelinden sarsmıştır.

10. Avrupa Hun İmparatorluğu;

- MS 375 yılıyla birlikte Balamir önderliğinde batıya göç eden Hunlar, üstün bir askerî güce sahiptir.
- Macaristan ovalarına yerleşen Hunlar, kısa zamanda Orta Avrupa'daki barbar kavimleri egemenlikleri altına alarak V. yüzyıl başlarında Kafkaslardan Elbe Irmağı'na kadar uzanan geniş topraklar üzerinde Avrupa Hun İmparatorluğu'nu kurmuştur.

11. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun dış politikası;

Balamir'den sonra hükümdar olan Uldız, Hun dış politikasının ana hatlarını belirlemiştir. Buna göre Doğu Roma İmparatorluğu baskı altında tutulacak, Batı Roma İmparatorluğu'yla dostluk kurulacaktır.

12. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşatan Attila;

422 yılında tahta çıkan Rua, Doğu Roma entrikalarını etkisiz hâle getirmek için Balkan Seferi'ne çıkmış ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamıştır.

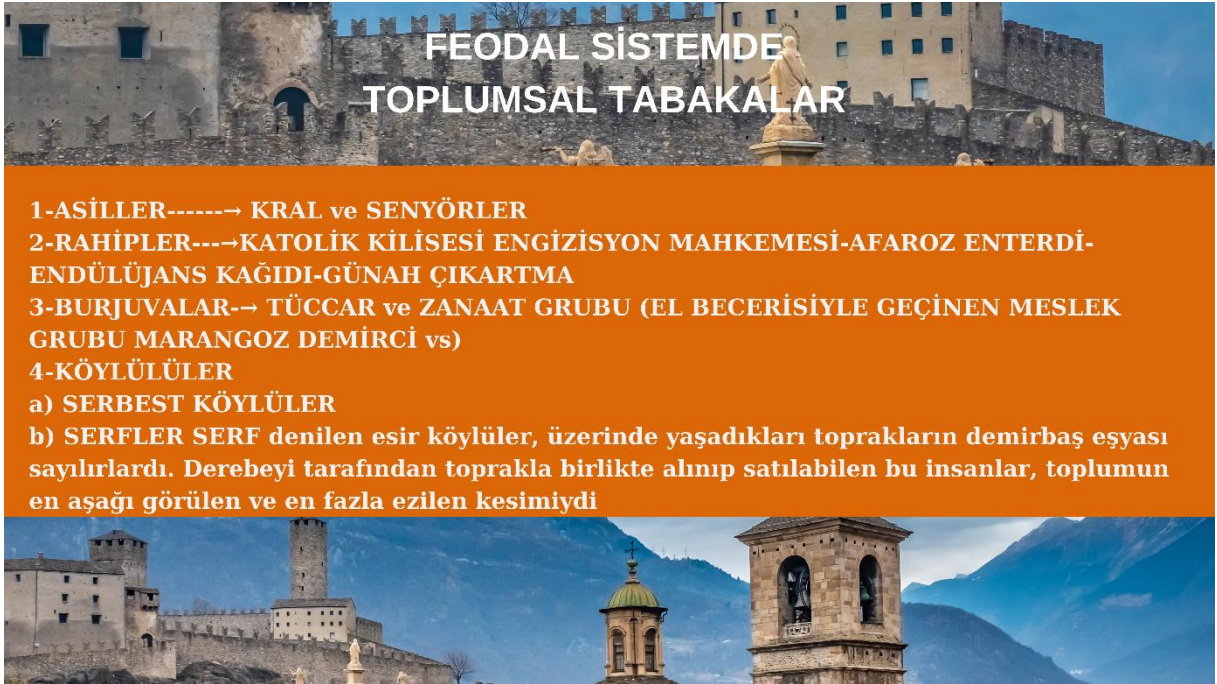
- Rua'dan sonra hükümdar olan Attila ise devlete en parlak dönemini yaşatmıştır. Attila, Balkan ve Galya seferlerini gerçekleştirmiştir.
- a- Balkan Seferi'yle Doğu Roma İmparatorluğu'nu vergiye bağlayan Attila,

- Batı Roma'nın bıraktığı boşluğu doldurarak daha güçlü bir kurum haline gelen Kilise sonunda imparatorluğun mirasını devralmıştır. 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Avrupa'da Hristiyanlığın köylüler ve barbarlar arasında yayılması büyük ölçüde tamamlanmıştır.

 FEODALİZM ORTA ÇAĞ AVRUPASINDA İNSANLARIN KORUNMA ve BARINMA İHTİYACINI KARŞILAYAN SU KENARLARINDA SURLARLA KORUNAN ŞATOLARDA YAŞAYAN TOPRAK AĞALIĞI SİSTEMİDİR.	 SKOLASTİK DÜŞÜNCE Skolastik düşünce Orta Çağ zamanında kilise baskısı oldukça yoğunken özgür düşünmenin var olmadığını savunan dar düşünme biçimidir. Skolastik düşüncenin bir diğer özelliği de bilinen düşünce dışında başka fikirlere yer vermemesi, başka fikirlere açık olmaması durumudur.
---	---

15. Skolastik Düşünce;

Kilisenin örgütlenmesi Orta Çağ Avrupası'nın en belirgin özelliklerinden biri olan skolastik düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Skolastik düşüncede esas olan kilisenin ortaya koymuş olduğu öğretilerdir. Aristo mantığına sıkı sıkıya bağlı olan bu düşüncede kitap ve üstat bilgileri esas alındığı için tabiatın doğrudan doğruya müşahedesi yoktur. Gerçeği araştırma düşüncesi ya da yeni bir dünya görüşü endişesi yoktur. Dünyevî işlerin dışında olması gereken Kilise, piskoposlar aracılığıyla yönetime katılmayı normal görmüştür. Yönetime katılmak bazen bölgede kralın temsilcisine yardımcı olmak, bazen de onun denetleyicisi olma biçiminde olmuştur. Bu arada inananların sadakatleri ile oluşturulan, kiliselerin mal varlığı, muazzam servetlere dönüşmüştür.

FEODAL SİSTEMDE TOPLUMSAL TABAKALAR

- 1-ASİLLER-----> KRAL ve SENYÖRLER
- 2-RAHİPLER---->KATOLİK KİLİSESİ ENGİZİSYON MAHKEMESİ-AFAROZ ENTERDİ-ENDÜLÜJANS KAĞIDI-GÜNAH ÇIKARTMA
- 3-BURJUVALAR-> TÛCCAR ve ZANAAT GRUBU (EL BECERİSİYLE GEÇİNEREN MESLEK GRUBU MARANGOZ DEMİRCİ vs)
- 4-KÖYLÜLÜLER
 - a) SERBEST KÖYLÜLER
 - b) SERFLER SERF denilen esir köylüler, üzerinde yaşadıkları toprakların demirbaş eşyası sayılırlardı. Derebeyi tarafından toprakla birlikte alınıp satılabilen bu insanlar, toplumun en aşağı görülen ve en fazla ezilen kesimiydi

16. Feodalite'nin ortaya çıkardığı sosyal tabakalaşma;

Feodalite, devletin derin bir şekilde güçsüzleştiği ve özellikle de bireyleri koruma konusunda tamamen yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Feodal düzenin göze çarpan en önemli sosyal özelliği şövalyeler sınıfıydı. En önemli şövalyelerin kendilerine ait şatoları ve kaleleri vardı. Feodal toplumda şato; güç ve prestij, mevkii, ayrıca gerçek bir kültür merkeziydi. Askeri seferler ve savaşla ilgili işlerin yanı sıra, şato feodalizminin değerler sisteminin ve düşünce biçimlerinin inceliklerle işlendiği ve hayata geçirildiği yerdi.

 HUN İMPARATORU ATTILA	 HUN ORDUSUNUN ÖZELLİKLERİ
● Avrupa'nın pek çok yerinde yüzyıllar boyu hakkında efsaneler türetilen Attila, hem Türk hem de dünya tarihinde derin izler bırakmıştır. ● Onun hakkında türetilen efsanelerin en meşhuru Attila'nın, Savaş Tanrısı Ares'in kılıcına sahip olduğu ve bu nedenle bütün dünyaya hükmedeceği inancıdır. Attila'nın hayatı ve savaşları; resim, heykel, tiyatro, opera ve edebî metinlere konu olmuş, hakkında pek çok kitap yazılmıştır. ● Onun savaşlarını konu alan Almanların meşhur Nibelungen Destanı, Attila'yı (Etzel) babacan, iyiliksever ve yüksek vasıflı bir hükümdar olarak tanıtmaktadır. Attila'nın ordusunun etkileri Orta Çağ boyunca Avrupa milletleri üzerinde görülmüştür.	● Savaş sanatı için önem arz eden ve Mete Han'dan bu yana ordularda kullanılan 10'lu sistemi geliştirdiler. ● Atın üzerinde durmayı ve hareketi kolaylaştıran eğer ve üzenginin yine savaşırken büyük avantaj sağlayan pantolon ve ceketin Türkler tarafından bulunmuştur. ● Hunların savaş tarzları ve silahları o devrin harp usullerine yeni bir düzen getirmiştir. ● Türkler hem atın hem de yayın ustalığına önem vermiştir. ● Askerî başarılarının temel nedeni atlı okçuluk ve yay yapımındaki ustalıkları olmuştur. Üzengiler, atın savaşta etkin olarak kullanılmasını sağlamıştır.

17. Avrupa Hunlarının merkezi olan Macarlar;

- Geçmişlerini Hun Türklerine dayandıran Macarlar, efsanelerinde 13. yüzyıldan itibaren Hun-Macar birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Macar tarihinde Hunor-Magor efsanesinde, Hunların ve Macarların Hunor ve Magor kardeşlerden geldiği anlatılmaktadır. Yani Macarlar Türk kökenli Turanî kavimlerdenidir.
- M.S. 900-950 yıllarındaki Bizans kaynaklarında Macarlar için Türkler ve Macaristan için de Türkiye ifadesinin kullanılması boşuna değildir. Bugün Macar dilinde ve Türkiye Türkçesinde aynı ve benzer anlamda pek çok kelimenin olması, Macarların kökenine önemli bir kanıttır.

ORTA ÇAĞ'DAKİ BAŞLICA DEVLETLERİN YÖNETİM VE ORDU YAPILARI

1. Kavimler Göçü sonucunda Avrupa'nın yönetim ve ordu yapısı;

- Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da tarih sahnesinden çekilmesiyle Avrupa, zayıf siyasi sistemlere dönüşmüştür. Kurak ve nüfus yoğunluğu az toprakların alabildiğine uzandığı doğu coğrafyasının siyasi yapıları büyük ve güçlü imparatorluklar şeklinde ortaya çıkmıştır.

2. Kavimler Göçü sonucunda Doğu Roma ile Sasani imparatorlukları siyasi ve dini yapısı;

- Balkanlar, Anadolu, Mezopotamya, Kuzey Afrika ve İran'da Doğu Roma ile Sasani imparatorlukları iki büyük monarşi olarak varlığını devam ettiriyordu. İki devlet Anadolu toprakları için sürekli mücadele hâlindeydi.
- Doğu Roma İmparatorluğu'nun dini Hristiyanlık iken Sâsânîler Zerdüştilik'e inanıyordu.

3. Hz. Muhammed'in doğduğu sıralarda siyasi ve dini yapı;

Siyasi birlikten yoksun olan Arabistan'da koyu bir kabilecilik anlayışı vardı. Kabileler arasında soy üstünlüğü ve kan davasından kaynaklı savaşlar yaşanırdı.

- Kabilede en küçük birim aile olup kadın ancak çocuğu olduktan sonra aileye kabul edilirdi.
- Toplum; hürler, köleler ve mevaliler olmak üzere üç sosyal sınıfa ayrılmıştı.
- Arap Yarımadası'nın en önemli bölgesi olan Hicaz'da Mekke, Medine ve Taif şehirleri bulunuyordu.
- Yarımada genelinde putperestlik hâkimdi. Arabistan'ın kültür hayatında şiir ve şairler önemli bir yere sahipti.
- Habeşistan Krallığı, Hristiyanlığı resmî din olarak kabul etmişti.

4. VI. yüzyılın ortalarında Türkistan bozkırlarında siyasi ve dini yapı;

VI. yüzyılın ortalarında "Türk" adı Türkistan bozkırlarında yaygın bir şekilde kullanılır hâle gelmiştir.

- Önce Göktürkler ardından Uygurlar geniş sahalara hükmetmiştir.
- Göktürkler **Gök Tanrı** dinine inanırken, Uygurlar **Maniheizm** dinini kabul etmiştir.

5. VI. yüzyılın ortalarında Türkistan bozkırlarında siyasi ve dini yapı;

Çin'de farklı hanedanlıklar hüküm sürüyordu.

- Çin İmparatorluğu İpek yolu ticareti için Göktürkler ve Uygurlarla mücadele etmiştir.
- Çin'de bir ahlak sistemi olan Konfüçyüsçülük etkili olmuştur.

6. Hindistan'da siyasi ve dini yapı;

- Siyasi birliğin olmadığı Hindistan'da halk, kast sistemi yüzünden kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştı.
- Hindistan'da din olarak Brahmanizm ve Budizm etkiliydi.

7. Orta Çağ Avrupası'nda yönetim yapısı;

- Kurak ve nüfus yoğunluğu az toprakların alabildiğine uzandığı coğrafyalarda Orta Çağ'ın Batı Avrupası'ndaki gibi küçük devletçiklerin yaşama şansı yoktu. Ancak büyük bölgeleri kontrol eden bir siyasi yapının iktidar şansı vardı. Bunun için Orta Çağ doğu devletleri büyük imparatorluklar şeklinde ortaya çıktı.

8- Orta Çağ'da Çin'in yönetim yapısı;

- Feodal sistem içinde birçok küçük devletten oluşan Çin'de ilk siyasi birlik MÖ 221 yılında Qin Shi Huangdi (Çin Şi Vuandi) tarafından kurulmuştur.
- 580 yılında iktidarı ele geçiren Sui Hanedanlığı, parçalanmanın eşiğinde olan Çin'i yeniden birleştirmeyi başarmıştır.
- Fakat Sui Hanedanlığı hâkimiyetini kuvvetlendiremeden 618'de yıkılmış ve yerini Tang Hanedanlığı'na bırakmıştır.
- 618-906 yılları arasında Çin'e hâkim olan Tang Hanedanlığı Dönemi'nde imparatorluk altın çağını yaşamıştır.
- Eski Çağ'dan itibaren Çin İmparatorluğu, Türkistan bölgesini kontrol altına almak istemiştir. Tang Hanedanlığı'na altın çağını yaşatan İmparator Xuanzong (Çunzong) da Türkler ve Müslüman Araplarla Türkistan hâkimiyeti mücadelesine girişmiştir. Bu mücadeleyi Abbasilere karşı Talas Savaşı (751) ile kaybeden Çin İmparatorluğu'nun Türkistan'daki nüfuzu sona ermiştir.
- 755 yılında ülkede başlayan isyanlar nedeniyle zayıflamaya başlayan Tang Hanedanlığı 906 yılında sona ermiş ve Çin'de siyasi birlik yeniden bozulmuştur.

9. Orta Çağ'da İran'ın yönetim yapısı;

- Sâsânî İmparatorluğu 226 yılında İran'da Part egemenliğine son veren ve şahânşah ünvanını alan Erdeşir tarafından kurulmuştur.
- I. Hüsrev (531-579) Sâsânîlerin en güçlü ve en sevilen hükümdarı olarak bilinir.
- Sâsânîler; Orta Çağ'da sınır komşuları olan Ak Hun Devleti, Doğu Roma İmparatorluğu ve İslam Devleti'yle mücadele etmiştir. İpek transit ticaretini elinde tutan Ak Hun

Devleti'ne karşı Göktürk yabgusu İstemi, Sâsânîlerle anlaşarak ittifak kurmuştur. Bu ittifak sonucunda Ak Hun Devleti yıkılmış (557) ve toprakları iki devlet arasında paylaşılmıştır.

- Sâsânîler, halefleri olarak gördükleri Pers İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmak istemiştir. Bu idealin gerçekleşebilmesi için Doğu Roma İmparatorluğu'nun hükmettiği Anadolu topraklarına sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla iki devlet arasında kaçınılmaz olan savaşlar yaklaşık 400 yıl sürmüştür.
- Doğu Roma İmparatorluğu karşısında tutunamayan Sâsânîler Anadolu'dan çekilmek zorunda kaldı. Ardından Müslümanlar, İran içlerine doğru süratle ilerledi ve Hz. Osman Dönemi'nde İran, İslâm Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Böylece Sâsânîler tarih sahnesinden çekildi (651).

10- Orta Çağ'da Sasani yönetim teşkilat yapısı;

- Sâsânî hükümdarlarına şahların şahı anlamında "**şahanşah**" adı verilmekteydi.
- Hükümdarın başında bulunduğu ve son sözü söylediği fakat kararların karşılıklı görüşülerek alındığı bir danışma kurulu bulunmaktaydı.
- Hükümdarın yetkilerini sınırlayan ve düzenleyen yazılı kanunların yanında, hükümdarın yetkileri dini, ahlaki, örfi gelenekler ile de sınırlandırılmıştır.
- Sâsânîlerde devlet yönetimi oldukça güçlendirilmiş yüksek kapasitede merkeziyetçi bir yapıya sahiptir.
- Merkez yönetim teşkilatı içerisinde hükümdarlar üzerinde önemli yaptırım güçleri olan bir din adamları konseyi bulunmaktaydı.
- Sâsânî devlet işleri divan adı verilen kurullarda icra edilmekteydi.
- Bu divanlarda alınan kararlar hükümdarın onayına gider ve hükümdar tarafından onaylanırdı.
- İdari teşkilatın başında bulunan vezire baş vezir denirdi.
- Ülke dört ana eyaletten oluşuyordu ve bu eyaletlere satrap adı verilmekteydi.
- Eyaletler valiler tarafından idare ediliyordu.

11- Orta Çağ'da Sasani ordu teşkilat yapısı;

- Sâsânî ordusu da temel olarak iki sınıfa ayrılmıştı;
- Süvari ve piyadeler. Süvariler kesinlikle piyadeden üstün ve saygın kabul ediliyorlar ve piyadelerden daha fazla maaş alıyorlardı.
- Sâsânî süvarisi temel olarak iki sınıfa ayrılmıştır:
a-Hafif, okçu süvari
b-Ağır, zırhlı, mızraklı süvari
- Sâsânîler zaman içerisinde okçu süvarileri geri plana çekip ağır zırhlı, mızraklı süvari birliklerine dayalı bir ordu sistemi kurmuşlardır.
- Okçu piyade daha ziyade kuşatmalarda etkin olarak kullanılmaktaydı.
- Zırh teknolojisinde İranlılar genel olarak Romalılardan iyi durumdaydılar. Zira İran zırhlı piyade ve süvarileri Romalılar tarafından örnek alınmıştır. Buna karşın İranlılar diğer hususlarda olduğu gibi zırh teknolojisinde de Orta Asya geleneklerini takip etmekteydiler.
- Ordu birlikleri *-tıpkı Orta Asya toplumlarında olduğu gibi-* onluk sisteme göre düzenlenmişti. Sâsânîlerin farklı etnik gruplara dayalı ordu sisteminin ileriki asırlarda Müslümanlar tarafından da benimsendiği görülmektedir.
- Askerlerin en azından bir kısmı maaş almaktaydı. Buna karşın Taberi'den öğrendiğimiz bilgilere göre Sâsânî şahları bazı arazileri ikta olarak da bağışlayabilmekteydiler.

Orta Çağ'da Sasani ordusunun kullandığı silahlar;

- Sâsânî ordusunda ok, yay, mızrak, kılıç, yuvarlak kalkan, gürz, zırh ve miğfer gibi silah ve teçhizatlar kullanılmıştır.
- Süvariler, ordunun ana gücünü oluşturmuştur.

- Sâsânî ordusunun en etkin sınıfları içerisinde yer alan savaş filleri, birçok kaynakta zaferlerin temel nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.

12. Orta Çağ'da Doğu Roma İmparatorluğu;

- Roma İmparatorluğu'nun devamı olan ancak zamanla kendine özgü bir sistem oluşturan Doğu Roma, 330 yılında I. Konstantin tarafından İstanbul'da kuruldu. XVI. yüzyıldan itibaren Bizans tabiri kullanılmaya başlanan imparatorluğun bin yılı aşan tarihinde pek çok komşusu oldu.
- Doğu Roma İmparatorluğu V. yüzyılda batı komşusu Avrupa Hun Devleti ile mücadele etti. Attila tahta çıktıktan sonra Doğu Roma İmparatorluğu ile Margus Antlaşması'nı imzaladı.
- Attila, Bizans'a karşı 441 ve 447 yıllarında gerçekleştirdiği iki Balkan Seferi sonucunda, ağır bir vergiye bağlanan Doğu Roma İmparatorluğu, Attila'nın batıya yönelmesi sayesinde varlığını sürdürdü.
- Doğu Roma İmparatorluğu altın çağını I. Justinianus (Justinianus) (527-565) iktidarında yaşadı. Doğu Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştırdı.
- Ülkedeki hukuku yeniden düzenleyen I. Justinianus, kendi adıyla anılan kanunlar hazırlattı.
- İmparator Herakleios (Herakles) (610-641) Dönemi'nde doğuda uzun süren savaşlar sonucunda Sâsânîler Anadolu'dan çıkarıldı.
- Suriye, Filistin ve Mısır geri alındı fakat Arap Yarımadası'ndan yeni bir güç olarak yükselen Müslümanlar kısa sürede Doğu Roma İmparatorluğu'nu tehdit etmeye başladı. Emeviler ve Abbasiler, İstanbul'u kuşatsa da Doğu Roma İmparatorluğu donanma gücü sayesinde ayakta kalmayı başardı. Bizans İmparatorluğu 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesiyle tarih sahnesinden çekildi.

Orta Çağ'da Doğu Roma ordu teşkilat yapısı;

- Bizans ordusunda, Sasani İran devletinin savaş tarzına uymak zorunluluğunu duyulması süvari sınıfının öneminin artmasına neden oldu.
- Askeri idare bakımından eyaletlerdeki thema'lar ile İstanbul'da garnizonu bulunan tagma'lar arasında fark oldukça büyüktür.
- Thema'ların toprağa bağlı askerleri aslında bir köylü milisi teşkil ederler. Başşehirin tagma'ları meslekleri askerlik olanlardan tereküp eder. Themalar orta çağ Bizans devletinin bel kemiğidir.

13. Orta Çağ'da Göktürkler;

- VI. yüzyılın ortalarında Türk adı Orta Asya bozkırlarında yaygın bir şekilde kullanılır hâle geldi.
- Türk milletine adını veren Göktürkler, Bumin Kağan önderliğinde 552 yılında Ötüken merkezli kuruldu. Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e kadar Göktürklerin komşularının kaynaklarında Orta Asya için Türkiye ya da Türkistan kavramı öne çıktı.
- Mukan Kağan (553-573) I. Göktürk Devleti'ne çok parlak bir dönem yaşattı. Doğuda Kore'den, batıda Karadeniz'e kadar uzanan sahada yaşayan Türk boylarını ve yabancı kavimleri Göktürklerle bağladı.
- Ülkenin batısını idare eden İstemi Yabgu da kumandasındaki ordularla fetihler gerçekleştirerek devletin sınırlarını genişletti. İstemi Yabgu, dönemin iki büyük gücü olan Sâsânî ve Bizans imparatorlukları ile ittifaklar kurdu.

İPEK YOLU İTTİFAKLARI

- Ak Hun-Eftalit'ler üzerinde yaptığı ilk baskı tecrübesinden sonra (556), İpek transit ticaretini elinde tutan bu devlete karşı Sāsānî İmparatorluğu'nu tabii müttefik olarak gören İstemi, şehinşah Anūšīrvān Âdil ile antlaşma yaptı.
- Müttefikler tarafından sıkıştırılan Ak Hun-Eftalit devleti yıkıldı ve toprakları, Ceyhun sınır olmak üzere iki müttefik arasında paylaşıldı (557).
- Sasanilerin İpek Yolu'nu kapatması üzerine İstemi, İstanbul'a bir heyet gönderdi (567). Tarihte bu, Orta Asya'dan Doğu Roma'ya giden ilk resmi heyet idi.
- Bizans İmparatoru II. Justinos, Türk elçilerini ilgi ile karşılamış, İstemi'nin gönderdiği mektubu İskitçe (Türkçe) okutmuştu.
- Bizans, bir ittifak antlaşması yapmak üzere, umumi vali Zemarxhos başkanlığında bir heyeti yola çıkardı. (569). Böylece İstemi, Bizans ile işbirliği yaparak İpek yolunu açmayı başardı.

ÇİN ELÇİSİNİN OYUNLARI

- VI. yüzyılın sonlarında Göktürk-Çin ilişkilerinde Çinli bir diplomat ön plana çıkmaya başlamıştı. Aslında bu elçi 580 yılında bir Çin prensesin gelin getirilmesi sırasında refakat eden heyetle birlikte gelmişti.
- Çinli elçi başta İşbara Kağan olmak üzere Göktürk Devleti'nin ileri gelenleriyle yakınlaştı ve onların arasındaki bütün ilişkileri öğrenme fırsatı buldu. Ülkesine döndükten sonra derhal bir rapor hazırlayıp öğrendiği her şeyi imparatoruna bildirdi. İmparator onun raporundan çok etkilendi.
- Elçinin işaret ettiği noktalardan işe başlayan Çin imparatoru, 582'de Batı Göktürklerinin idarecisi Tardu'ya kurt başlı sancak gönderdi. Zaten devletin kağanı İşbara'ya karşı muhalif duygular besleyen Tardu, bağımsızlığını ilan etti ve böylece Batı Göktürk Devleti ortaya çıktı.
- Çin imparatoru Göktürklerin doğusundaki Moğol asıllı kabilelere de gitmiş, onlara hediyeler sunarak İşbara Kağan'a karşı isyana teşvik etmişti.

- Taht kavgaları ve Çin'in entrikaları nedeniyle 582 yılında Göktürkler doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı. 630 yılında Doğu Göktürklerle son veren Çin İmparatorluğu, Batı Göktürkleri de kendisine bağlı birçok beyliğe ayırdı.
- Yaklaşık 50 yıl Çin esaretinde yaşayan Türkler, Kutluk Kağan önderliğinde 682 yılında bağımsızlığını kazanarak II. Göktürk Devleti'ni kurdu. Türk tarihinin büyük fatihlerinden olan Kapgan Kağan (692-716), Türkistan'daki tüm Türk boylarını bir bayrak altında topladı ve Çin İmparatorluğu'nu yeniden baskı altına aldı.
- Bilge Kağan'dan sonra zayıflayan II. Göktürk Devleti'ne 745 yılında Karluk, Basmil ve Uygurlar son verdi.

14. Orta Çağ'da Uygurlar;

- Göktürk Devleti ortadan kalkınca Basmlar'ın idaresinde yeni bir kağanlık kuruldu. Uygurlar sol (doğu), Karluklar sağ (batı) yabguluğu teşkil ettiler.
- 745 yılında Uygur yabgusu Basmıl kağanını yenilgiye uğratıp kendini kağan ilân etti ve Kutluğ Bilge Köl unvanını aldı; böylece Büyük Uygur Kağanlığı kurulmuş oldu.
- Bu devirde Uygurlar, Çin'de rahat otorite kurabilmek için bu ülkeye yardım ettiler ve yıllık vergi aldılar. Moyen-Çor (Bayan-Çor) Kağan'la kuvvetlenen, Maniheizm'i resmen kabul eden Böğü Kağan ile parlayan, Kutluğ Bilge Kağan ile zirveye ulaşan Uygurlar 821'den sonra gerilemeye başladılar.
- Kuzeyde Kırgızlar'la tekrar savaş çıktı. Ülkede Çin sarayının entrikaları kağanlık ailesinin gücünü zayıflattı. 840 yılındaki Kırgız saldırısı kağanlığın sonunu getirdi. Bunda savaşçı ruhunu gevşeten Maniheizm'in rolü büyüktür. 1955'te Uygur Özerk Bölgesi kuruldu. Bugün Uygurlar'ın çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır. Bir kısım Uygurlar ise buraya komşu olan Kırgızistan'da kaldılar.

GÖKTÜRK KİTABELERİ

KUT ANLAYIŞI

- "Ben Tanrı gibi ve Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum."
- "Türk halkının adı sanı yok olmasın diye babam Hakani, annem Hatunu yücelten Tanrı, onlara devlet veren Tanrı, Türk halkının adı sanı yok olmasın diye benî o Tanrı hakan olarak tahta oturttu."
- "Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturdum; Kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile birlikte ölesiye yitesiyе çalıştım, çabaladım."
- "Tanrı öyle buyurduğu için, bahtım ve talihim olduğu için, ölecek milleti diriltip doyurdum. Çıplak halkı giyimli kıldım, fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım, güçlü devleti olandan, güçlü hakani olandan daha iyi kıldım."

- Gök Türklerde siyasi iktidar "kut" tabiri ile ifade olunuyordu.
- Milleti için gece gündüz çalışmayan kağan, millete karşı vazifelerini yerine getirmediği için kut'unun Tanrı tarafından geri alındığı gerekçesiyle iktidardan düşürülürdü. 716 yılında İnel'in tahttan indirilmesi bu sebeple olmuştu.
- Kağanlık kişiye Tanrı tarafından verilir. Türk hükümdarı kanunları (töre) uygular, kendisi de uyar fakat kanun yapamazdı.
- Kağanın icraatı millet tarafından meclis vasıtasıyla kontrol ediliyordu. Bilge Kağan'ın, Göktürk şehirlerinin etrafının surla çevrilmesi ve Budizmin ülkede propaganda edilmesi teklifleri meclis tarafından kabul edilmemişti.

15. Eski Türklerin devlet ve sosyal teşkilatı;

- Gök Türklerde hükümdarlık, yani, devlet başkanlığı kağanlık ile temsil edilmektedir. Devlet başkanı da kağan unvanını taşıyordu. Kaynaklardan anlaşıldığına göre otağ, taht, tuğ, davul ve yay hükümdarlık sembolleri idi.
- Uygur Kağanlığı, zamanla Çinlilerle fazla yakınlaşma, Maniheizm'in ülkede kabul görmesi hayat tarzını eskisine göre değiştirmelerine sebep oldu.
- Uygurlarda ikinci hanedandan itibaren unvanların değişmesi "ay" ve "kün" gibi Maniheizm'in artan etkisini açıkça gösteriyordu.
- **Karabalasagun**, devletin merkeziydi ve devlet meclisi burada toplanırdı.
- Gök Türklerin kullandığı bütün unvanların daha sonra Uygurlar tarafından da devlet sistemi içinde aynen kullanıldığını görüyoruz.
- Gök Türklerde siyasi iktidar "**kut**" kavramı ile ifade olunuyordu.
- Gök Türklerde meclis kelimesinin karşılığı "toy" idi. Gök Türk kağanları meclisin tabii başkanı oluyorlardı.
- Orhun kitabelerinde geçtiği üzere, Gök Türklerde hükûmetin karşılığı "ayuk" tabiri idi. Coğrafi şartlar ve ülkenin içinde bulunduğu durum sebebiyle toyun her zaman toplanması mümkün olamıyordu.
- Gök Türk Devleti'nde kulluk ve kölelik yoktu. Yani insanların hepsi hürdü. Kadınların da toplumda önemli yerleri vardı.
- Gök Türk Devleti'nde bir adliye müessesesi vardı. Yarguların vazifeleri töreyi ve örfi hukuku uygulamaktı. Hükümdarlar da mahkeme başkanlığı yani yarganlık yaparlardı.

16. Eski Türklerin kadına bakışı;

- Uygurlarda da göreceğimiz gibi, Göktürkler'de Kağan'ın karısı hatun devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibidir. Emirnamelerin yalnız kağan namına değil, kağan ve hatun nâmına müşterek imza edilmesi; resmi yazışmalarda kağanın hatundan ayrılmaması herhalde kadının aile hayatındaki ehemmiyetinden ileri gelmektedir. Kağan'ın eşi devlet işlerinde kocasına yardımcı olduğu gibi, yapılacak antlaşmalarda da büyük rol oynuyordu.

KATUN KADIN

- Türk devletinde kağandan sonra ikinci sırayı "katun" almaktadır. Günümüz Türkçesinde ise bu adı "kadın" şeklinde görmekteyiz.
- Katunlar, kağanlar gibi töre ile katunluk makamına oturuyorlardı. Savaşlarda da katunların, kağanların yanında yer aldıkları bilinen bir gerçektir.
- Eski Türkler kendi aralarında veya başka milletlerle yaptıkları mücadelelerde ele geçirdikleri kadınlara da dokunmazlardı. Bu hususun da işaret edilmesi gerekir.
- Kadınlar zaman zaman ordulara bile komuta ediyorlardı.
- Kadınların devlet meclislerine katıldıklarını ve oy sahibi olduklarını da görüyoruz.
- 730,731'lerde Hazar beyi öldüğünde, ülkenin yönetimini anası Bars Bike üstlenmişti.
- Fermanların muhakkak surette "hakan ile hatun buyurur ki..." diye başlaması lazımdı.

17. Eski Türklerde ordunun kullandığı silahlar;

- Göktürklerde ve Uygurlarda askerler hafif zırh kullanmışlardır. Çince kaynaklarda Börüler diye adlandırılan vurucu güce sahip zırhlı süvarilerin bulunması ayrı bir üstünlüktü. Kaynaklarda geçen savaş araç ve gereçlerinden bazıları şunlardır: At, ok, yay, kılıç, hançer, keş, sadak, kın, kalkan, süngü, topuz, kement, ateş kulesi, miğfer.

18. Eski Türklerde ordunun kullandığı silahlar;

- “Ordu-millet” olan Türklerin en büyük hususiyetlerinden birisi de savaşçılıklarıdır. İşte barış zamanında günlük işleriyle meşgul olan bu halk, savaş döneminde top-yekûn seferberlik halinde bulunuyordu.
- Savaş ve ordu komutanlığı sadece erkeklerin işi değildi. Kadınlar da birliklere veyahut ordulara kumanda edebildikleri gibi, at üstünde okları, yayları ve kılıçları olduğu halde harplere katılıyordu.
- Türk ordusu ücretli değildir. Türk ordusu daîmidir.
- Türk ordusu temelde atlı birliklerden oluşur.
- Silah konusunda Türkler Orta Çağda oldukça ileriydiler.
- Eski Türk ordusunda en büyük askerî birlik “tümen” denilen on bin kişilik kuvvettir ve bunlar “tümen başı” denilen komutanların emrindeydi.
- Harbe girecek er, atının kuyruğunu bağlar veya keserdi.

Kanıt: 2013 senesinde Bilge Kağan Anıt Mezarlığında yapılan kazılarda ele geçen resimli kiremidin üzerindeki atların da kuyruklarının bağlandığına şahidiz.

19. Hz. Muhammed’in peygamberliği,

- Hz. Muhammed, 571 yılında Arap Yarımadası’nın önemli şehirlerinden olan Mekke’de dünyaya gelmiştir. Hz. Muhammed’e ilk vahiy Cebrail aracılığı ile 610 yılında Nur Dağı’ndaki Hira Mağarası’nda iletilmiştir. Böylece Hz. Muhammed’in peygamberlik görevi başlamıştır.

20. Müslümanlar Mekkelilerin baskısı sebebiyle ilk hicreti;

- İslamiyet’in Mekke’de yayılmasıyla birlikte müşrikler, Müslümanlara karşı şiddet ve işkence uygulamıştır. Bunun üzerine Müslümanlar, Hz. Muhammed’in izniyle güvenli gördükleri Habeşistan’a hicret etmiştir.

21. Hicret:

- Hz. Peygamberin 622 yılında Mekke’den Medine’ye göçüne hicret denir.
- Hz. Peygamber Mekke’de kalarak İslamiyet’i yaymayı sürdürmüştür. Bu durumdan rahatsız olan müşrikler, Hz. Peygamber’i öldürmeye karar vermiştir. Tehlikenin farkında olan Hz. Muhammed, yanına Hz. Ebu Bekir’i de alarak 622 yılında Medine’ye hicret etmiştir.

Hicret’in sonuçları;

- Siyasî açıdan hicretin büyük bir değişime imkân sağladığı âşikârdır. Mekke’deki müşriklerin baskıları karşısında pek çok eziyet ve işkenceye mâruz kalan Müslümanlar hicret sayesinde güç bulmuş ve Hz. Muhammed’in önderliğinde bir devlete kavuşmuşlardır.
- Hicretten sonra Hz. Muhammed, İslâm devletinin kuruluşunu ilân etmiş ve diplomatik temaslarına hemen başlamıştır.
- Yahudileri de içine alacak şekilde devletin ilk anayasasının belirlenmesini ve civardaki kabilelerle antlaşmalar yapılmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.
- İslâm tarihinde devletin kuruluş esaslarını, organlarını ve temel prensiplerini ortaya koyan yazılı bir anayasanın ilk örneğine Hz. Peygamber döneminde rastlanmaktadır. Hicretten sonra Müslümanların yanı sıra Medine toplumunu oluşturan Yahudileri ve diğer grupları bir şehir devleti halinde teşkilâtlanmaya ikna eden Hz. Muhammed bu teşkilâtın esaslarını yazılı bir metin (sahîfe) halinde ortaya koymuştur.
- Anayasada önce şehir devletini meydana getiren gruplar (federasyonlar) sayılmakta ve bunların siyasî bir bütün (ümme) oluşturdukları belirtilmektedir. Daha sonraki maddelerde gerek şehir devletinin gerekse onu meydana getiren dinî-siyasî grupların fonksiyonları ve devletin bazı temel esasları ortaya konulmaktadır. Devlet başkanı Hz. Muhammed’dir.

22. Bedir Savaşı;

- Müslümanların Şam'dan Mekke'ye dönen büyük bir kervanı ele geçirmek istemesi üzerine Mekkeli müşrikler harekete geçmiştir. 624 yılında Bedir kuyuları önünde yapılan savaşta Müslümanlar üstün gelmiştir.
- **Önemi:** Böylece Müslümanlar, müşriklere karşı ilk askerî başarısını kazanmıştır.
- Bu zafer, Müslümanların başta Medine olmak üzere bütün Arap Yarımadası'nda büyük bir itibar kazanmasını sağlamıştır

23. Uhut Savaşı;

- Bedir Savaşı'nın intikamını almak isteyen Mekkeli müşrikler 625 yılında Müslümanlar üzerine yürümüştür. Taraflar arasında gerçekleşen Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in Ayneyn Geçidi'ne yerleştiği okçuların yerlerini terk etmesi nedeniyle Müslümanlar bozguna uğramıştır. Bu savaşta tam bir üstünlük sağlayamayan müşrikler Mekke'ye geri dönmüştür.

24. Hendek Savaşı;

- Mekkeli müşrikler, Müslümanları yok etmek için 627 yılında bir kez daha harekete geçmiştir. Hz. Peygamber istişare yaptıktan sonra şehrin etrafına derin hendekler kazılmasına karar vermiştir. Şehri kuşatan müşrikler, amaçlarına ulaşmadan Mekke'ye geri dönmüştür.
- **Önemi:** Bu savaşla Mekkeli müşriklerin Medine'ye karşı saldırıları son bulmuştur.

25. Hudeybiye Antlaşması;

- Hz. Muhammed ve beraberindeki Müslümanlar 628 yılında Kâbe'yi ziyaret etmek istemiştir. Müslümanlar, Mekke yakınlarındaki Hudeybiye'de konaklamıştır. Müslümanları Mekke'ye almak istemeyen müşrikler anlaşma yoluna gitmişlerdir. Hudeybiye Antlaşması'na göre Müslümanlar, o yıl Mekke'ye giremeyecektir.
- Bu antlaşma ile Mekkeli müşrikler, İslam Devleti'ni resmen tanımıştır.

26. Mekke'nin Fethi;

- Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'na sadık kalmaması üzerine Hz. Peygamber 630 yılında Mekke üzerine yürümüştür. Müslümanlar şehirde ciddi bir direniş ile karşılaşmamış ve kısa sürede kan akıtılmadan fetih tamamlanmıştır.
- Böylece hicretten sonra Mekke ile Medine arasında başlayan düşmanlık sona ermiş ve Hicaz Bölgesi'nde İslam'ın üstünlüğü tesis edilmiştir.

27. Huneyn Savaşı;

- Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethi üzerine Taif çevresinde bulunan putperest kabileler birleşerek İslam ordusuna karşı savaşa hazırlanmıştır.
- Hz. Peygamber, 630 yılında Huneyn'de toplanan bu ordu üzerine sefere çıkmıştır. Bozguna uğrayan müşriklerin bir kısmı Taif şehrine sığınmıştır. Bu nedenle Taif üzerine yürüyen Hz. Muhammed, şehri kuşatmıştır. Surlarla çevrili şehrin kısa sürede fethedilemeyeceği anlaşıncı kuşatma kaldırmıştır.

28. Mute Savaşı;

- Hz. Muhammed'in Medine'de bulunduğu dönemde Yahudiler ve Doğu Roma İmparatorluğu'yla da mücadele edilmiştir. 629 yılında Mekkeli müşriklerle iş birliği yapan Yahudilerin bulunduğu Hayber fethedilmiş ve böylece Şam ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır.
- Hz. Muhammed, İslamiyet'e davet için Hristiyan Gassanilere elçi göndermiştir. Elçinin öldürülmesi üzerine İslam ordusu Gassaniler üzerine yürümüştür. Bu nedenle Gassani hükümdarı, Doğu Roma İmparatorluğu'ndan yardım istemiştir. 629 yılında meydana gelen Mute Savaşı'nda İslam ordusu sayıca kendisinden üstün olan Doğu Roma ordusuyla mücadele edebilmiştir. Savaş bu yönüyle Müslümanlar için başarıyla sonuçlanmıştır.
- **ÖNEMİ:** Mute Savaşı, Müslümanlarla Doğu Roma arasında yapılan ilk savaştır.

29. Tebük Seferi;

- 631 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nun İslam Devleti'ne karşı sefer düzenleyeceği haberi üzerine Hz. Muhammed sefere çıkmıştır. Tebük'e gelindiğinde haberin asılsız olduğu anlaşılmış ve İslam ordusu geri dönmüştür.
- **VEDA HACCI:** Hz. Peygamber son hac ibadeti sırasında tüm insanlığa seslenerek Veda Hutbesi'ni okumuş ve 632 yılında Medine'de vefat etmiştir.

30. Hz Muhammed zamanında İslam ordusu ve silahları;

- Hz. Peygamber'in sağlığında özel olarak, devamlı ve muvazzaf bir ordu mevcut değildi. Eli silah tutan her Müslüman, dinin hizmetinde, askerlik görevi ile mükellefti. Bir sefer tertiplemek veya bir saldırıya karşı koymak gerektiğinde Hz. Peygamber gönüllüleri çağırırdı.
- Sefere çıkacak bir ordunun kumandanını Hz. Peygamber tayin ederdi. Şayet bizzat sefere çıkmışsa, kendisine bağlı komutanları tayin ederdi. Ordu klasik şekilde öncü, ardıcı, sağ kanat, sol kanat ve merkez olmak üzere beş kısma ayrılıyordu.
- Savaşlarda koruyucu silah olarak zırh, kalkan ve miğfer; kılıç, ok ve yay, mızrak, mancınık ve debababe kullanılıyordu.

31. Dört Halife Dönemi:

Hz. Muhammed'in 632 yılında vefatından sonra Hz Ebubekir'e biat edilmesiyle başlamış, daha sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetleriyle sürüp Hz Ali ile sona ermiştir.

A- Hz Ebubekir Dönemi;

- Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin ilk yıllarında İslamiyet'ten dönerek devlete isyan eden kabilelerle Ridde Savaşları (632-633) yapılmıştır. Hz. Ebubekir bu kabilelere üstünlük kurarak karışıklıklara son vermiş ve ülkede düzeni sağlamıştır.
- Ardından fetih hareketlerine girişen Hz. Ebubekir, Sâsânî İmparatorluğu üzerine ordularını göndermiştir.
- Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk yılında gerçekleşen Suriye'deki fetihler üzerine Bizans İmparatoru Theodoros kumandasındaki 80.000 kişilik ordu ile yapılan başkumandanlığını Hâlid'in yürüttüğü Ecnâdeyn Savaşı'nda büyük bir zafer kazanıldı (634).
- Halife Ebû Bekir, İslâm'a Filistin ve Suriye'nin kapılarını açan bu savaşın sonucunu öğrendikten sonra vefat etti.

B- Hz Ömer Dönemi,

- Müslümanlara Suriye ve Filistin kapılarını açan Ecnâdeyn (634) zaferinin ardından Bizans'a ait birçok şehir fethedilmiş, Suriye Yermük (636) zaferiyle Bizans'ın elinden alınmış ve sıra Filistin'in bütünüyle fethine gelmişti.
- Hristiyanların bu bölgedeki kutsal merkezi Kudüs'ü kuşatan İslâm orduları başkumandanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan aman dileyen ve müslümanların Suriye şehirleriyle yaptıkları anlaşmalara benzer bir anlaşmanın kendileriyle de yapılmasını teklif eden Kudüs halkı şehri bizzat halifeye teslim etmek istediğini bildirdi.
- Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin daveti üzerine Câbiye'den Kudüs'e gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim aldı ve anlaşmayı imzaladı (638).
- Hz. Ömer zamanında Sâsânî ordusuyla yapılan Kadisiye Savaşı (636), Celula Savaşı (637) ve Nihavend Savaşı (642) sonucunda Irak'ın fethi tamamlanmış ve İran'ın kapıları Müslümanlara açılmıştır.
- Aynı zamanda bu zaferler Sâsânî İmparatorluğu'nun yıkılmasını da sağlamıştır. Nitekim Müslüman orduları İran içlerine ilerlemiş ve 651 yılında bütün İran, İslam hâkimiyetine girmiştir.

Hız Ömer Dönemi İslam Devlet teşkilatı;

- Hz. Ömer'in fetihlere hız vermesi sonucunda İslam Devleti'nin sınırları genişlemiş ve askerî amaçlı ordugâh şehirler kurulmuştur.
- Bu dönemde hicret başlangıç kabul edilerek hicrî takvim düzenlenmiştir.

C- Hz Osman Dönemi;

- Hz. Osman Dönemi'nde devam eden fetihler sonucunda İslam Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır.
- Hz. Osman döneminde Müslümanların Doğu Akdeniz'deki Bizans üslerine karşı yaptığı seferler ve Akdeniz'in doğu sahillerinde giderek güçlenmesi Bizans İmparatorluğu'nu endişelendiriyordu.
- Bu süreçte Bizanslılar, Doğu Akdeniz'de Müslüman Araplar'ın eline geçen yerleri tekrar kazanmak ve bölgede yeniden üstünlük kurmak amacıyla büyük hazırlıklara giriştiler. Müslüman filosu Güney Anadolu'daki Likya bölgesinde yer alan Phoenix (günümüzde Finike ve Antalya) açıklarında 500 gemiden oluşan Bizans filosu ile karşılaştı. Müslümanların kesin zaferiyle neticelenen savaşın ardından Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti sona ermiştir. Savaşın tarihi konusunda İslâm kaynaklarında 652 veya 655 yılları verilmektedir.

D- Hz Ali Dönemi;

- Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan olaylar nedeniyle Hz. Ali Dönemi'nde fetih hareketleri durmuş ve İslam dünyasında karışıklıklar yaşanmıştır.
- Hz. Ali halife seçildiğinde farklı eğilim ve tutumlar nedeniyle Müslümanlar gruplara ayrılmıştır.
- **CEMEL SAVAŞI (656):** Hz. Âişe, Hz. Osman'ın kuşatma altında bulunduğu sırada hacca gitti. Medine'ye dönerken yolda Hz. Osman'ın öldürüldüğünü öğrendi. Bunun üzerine Medine'ye gitmekten vaz geçip Mekke'ye döndü. Talha ve Zübeyir, katillerin cezalandırılması amacıyla girişimlerde bulunması için Hz. Ali'yi uyardılar; fakat o, duruma hâkim olmadığını söyledi.
- İki ordu el-Hureybe denilen yerde karşılaştılar. Savaş, Zübeyir ve Talha'nın hayatlarını kaybetmeleri ve Hz. Âişe taraftarlarının yenilgisiyle sonuçlandı (656).
- Görevden alınmayı kabullenemeyen ve yeni valiyi şehre sokmayan Emevîler'in lideri durumundaki Muâviye, Hz. Ali'ye biat etmediği gibi onu halifenin öldürülmesine ilgisiz kalmakla ve âsileri ordusunda barındırmakla suçladı.
- **Sıffin Savaşı (657):** Hz. Ali Cemel Vak'ası'ndan sonra onu yeniden biata davet etti. Muâviye ise Hz. Osman'ın katillerinin kendisine verilmesini, Hz. Ali'nin halifeliği bırakmasını ve şûra usulüyle yeni bir halife seçilmesini teklif etti. Onun bu tavrı iki tarafı Sıffin'de karşı karşıya getirdi (657).
- **Hakem Olayı:** Savaşın Hz. Ali'nin lehine sona ermekte iken durdurulması ve işin hakemlere havale edilmesi üzerine yeni bir karışıklık ortaya çıktı.

Sıffin Savaşı'ndan sonra Müslümanlar;

- **Şiiler** :Hz Ali'ye bağlı kalanlar
- **Emeviler:** Muaviye'ye bağlı kalanlar
- **Hariciler:** Hz. Ali'nin ordusundan ayrılanlar bu defa onunla Nehrevan'da savaştı; kesin yenilgiye uğrayan bu zümre daima isyan halinde kaldı (Hâricîler) ve Hz. Ali İbn Mülcem adlı bir Hâricî tarafından şehid edildi (40/661).

32. İslam Devlet Teşkilatı:

- Hz. Peygamber'den sonra İslâm devletinin merkezde halife, vilâyetlerde valilerle yönetilen bir siyasi ve idarî yapıya sahip olduğu bilinmektedir.
- Halife devletin başıdır ve Medine'de bulunan Müslümanlar tarafından tesbit ve tayin edilmiş, daha sonra da diğer vilâyetlerde bulunan Müslümanların biati alınmıştır.

- İlk dört halifeden Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali Medine halkının seçimiyle, Hz. Ömer bırakma suretiyle, Hz. Osman'da şûra yoluyla hilâfete gelmiştir.
- Hiçbir halife, ölümünden sonra yerine geçecek halifeyi belirlerken kendi ailesinden birini düşünmemiştir.
- Bu dönemde halifeler iktidarın kaynağının Müslümanlar yani ümmet olduğunu kabul etmişlerdir.
- İlk halifeler yürütme, yargı ve belirli ölçüde yasama yetkisini ellerinde tutmalarına rağmen Kur'ân ve Sünnet'in ölçülerine bağlı bir iktidara sahip bulunduklarının farkında idiler.
- Hz. Ömer, birçok vilâyette adlî ve malî işleri genel idareden ayırıp buralara doğrudan kendisine bağlı kadılar ve vergilerin toplanması için âmiller göndermeye başladı.
- Fetihler sonucunda İslâm ülkelerinin genişlemesi üzerine fey gelirlerinin artması Hz. Ömer'i yeni bir düzenlemeye gitmek mecburiyetinde bırakmış ve divan teşkilâtı böylece kurulmuştur.

33. İslam Ordu Teşkilatı;

- Hz Ömer cünd adı verilen birçok askeri merkez kurdu.
- Silah altına alma faaliyeti, aşamalı olarak bütün Arabistan'ı kapsayacak şekilde genişletildi.
- Halife ordu kademelerini İranlılara da açtı.
- İslam ordusunda Romalı ve Yunanlı askerler de vardı.
- Halife, orduyu ticaret, tarım ve diğer uğraşlardan uzak tutmak amacındaydı. Bu amaçla maaşlarına gerekli zamlar yapıldı.
- Kuşatma harekâtında mancınık kullanılmaya, daha Peygamber hayatında başlanmıştı.

A. Emeviler Dönemi;

- Dört Halife Dönemi'nden sonra Muaviye tarafından 661'de Şam'da kurulan Emeviler, ilk İslam hanedanıdır.
- **Muaviye Dönemi:** Muaviye ülkedeki karışıklıklara son verdikten sonra fetih hareketleri yeniden başlamıştır. Müslüman orduları Türkistan, Anadolu ve Kuzey Afrika'da etkili olmuştur.
- Emevî orduları. Büyük taarruz 674'te karadan ve denizden başladı. Yedi yıl süren bu büyük kuşatma Müslüman gemilerinin Grek ateşiyle yakılması ve karadan yapılan hücumun İstanbul surlarını aşamaması yüzünden başarıya ulaşamadı.
- Bizans 711-717 yılları arasında saray ihtilâlleri ve anarşi içinde çırpınıp dururken bundan faydalanan İslâm dünyası oldu. Bu devrede bütün Kuzey Afrika arazisi kaybedildiği gibi Müslümanlar İspanya'ya da geçti (711).
- 715 yılında bütün güçleriyle bir daha İstanbul'u kuşattılar. İki yıl devam eden kuşatma Ömer b. Abdülazîz'in halife olmasıyla kaldırıldı.
- **Grek ateşi,** Bizanslılar tarafından ilk defa Halife Muâviye zamanında İstanbul'un fethi için gönderilen İslam ordularına karşı kullanılmış ve tesirli olmuştur. Grek ateşinin su üzerinde yanabilme özelliği bulunuyordu.
- **Yezid Dönemi:** Muâviye'nin 60 yılı Receb (Nisan 680) ayında vefatının ardından başşehir Dimaşk'ta ve diğer merkezlerde Yezîd'e biat edildi.
- **Kerbela Olayı:** Hz Peygamberin torunu Hz Hüseyin ve akrabalarının şehit edilmesi (680).

Emeviler Dönemi siyasi hayatı;

- **Saltanat Sistemi Başladı:** Muâviye'nin hilâfet makamına geçmesiyle İslâm tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Halifeliği, kabile asabiyeti temeline dayanan bir mücadele sonunda ele geçirmiş olan Muâviye'nin en önemli icraatı oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesidir.

- **Hacibin Görevi:** Sarayda önemli bir yeri olan hâcibin vazifesi halifenin güvenliğini sağlamak, halk tarafından meşgul edilmesini önlemek ve yapacağı görüşmeleri düzenlemektir.
- Emevîler zamanında ülke, devlet merkezi olan Suriye ve civarı dışında, valileri (umumi vali) halife tarafından tayin edilen beş büyük eyalete ayrılıyordu. Eyalet valisi, kendisine bağlı şehirlerin valilerini bizzat tayin hakkına sahip bulunuyordu.
- Emevîler zamanında İslâm toplumu müslümanlar, zimmîler ve köleler olmak üzere başlıca üç tabakadan meydana geliyordu. Çoğunluğu teşkil eden müslümanlar da İslâmiyet'in ilk unsuru olan fâtih Araplar'la fetihlerden sonra İslâm'a giren ve "mevâlî" denilen Arap dışı unsurlara ayrılıyordu.

Emeviler döneminde İslam Ordu Teşkilatı;

- İlk dönemlerde ordunun çoğunluğunu Araplar oluştururken sınırların genişlemesiyle muhtelif milletlerden de insanlar askere alınmaya başlandı.
- Emevîler artık Türkleri, İslâm ordularında istihdam etmeye başlamışlardı. İslâm ordusu içinde görev yapan mevâlî, maaş olarak Arap askerlerden daha az almaktaydı.
- Emevî ordusu merkez kuvvetler, sağ ve sol cenah komutanlarına bağlı birlikler ve öncü ve artçı birliklerden oluşmaktaydı. Öncü birlikler atlılardan oluşurken ordunun büyük kısmını ise piyade birlikleri teşkil ediyordu. Tersanelerde yapılan gemiler Bizans gemilerine benzemektedir. Emevîler zamanında deniz filosu iki kısımdan oluşmaktaydı.

KERBELA OLAYI - 680	MEVALİ ANLAYIŞI
● Yezîd'in halifeliğini tanımayan Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr, kendilerinden zorla biat almakla görevlendirilen valinin takibatından kurtularak Mekke'ye gittiler. ● Onların bu davranışıyla birlikte Muâviye zamanında kontrol altında tutulan muhalefet hareketine geçti. Bunlar Mekke'ye sığınan Hz. Hüseyin'e elçi ve mektuplar göndererek kendisini Kûfe'ye davet ettiler. ● Gelişmelerden haberdar olan Yezîd, Basra Valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ı Kûfe valiliğine getirerek isyanı önlemekle görevlendirdi. Ubeydullah, gönderdiği kuvvetlerle Kûfe'deki yeni gelişmelerden habersiz olarak Kûfe'ye gelmekte olan Hz. Hüseyin'in yolunu kestirdi. ● 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) Cuma günü Kerbelâ'da cereyan eden çarpışmalarda Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin tamamına yakını hunharca katledildi. ● Müslümanların iki zümreye ayrılmasının esasını teşkil eden bu facia yüzünden başlatılan isyanlar Emevîler'in yıkılışının önemli sebeplerinden biri olmuştur.	MEVALİ: Emevîlerin Arap olan müslümanları Arap olmayan müslümanlardan üstün gördüğü anlayışa denir. ● Mevâlî İslâmiyet'i kabul etmekle hukuken müslüman Araplarla eşit hale geliyordu. ● Hz. Peygamber, hür Arap Müslümanlarla daha önce köle olan âzatlı müslümanlar arasında bir ayırım gözetmemiş, bu uygulama Dört Halife döneminde de aynen sürdürülmüştür. ● Ancak zamanla Araplar kendilerini diğer müslüman milletlerden üstün görmeye başladılar. ● Hatta mevâlîye Kur'an ve Sünnet'te yeri olmayan bazı vergiler yüklemiştir. ● Fetihlere katıldıkları halde bazı bölgelerde onları askerî maaş divanına kaydetmediği bilinmektedir. ● Mevâlî, terim anlamında kendi istekleriyle müslüman olan, çoğunluğunu doğuda İranlılar ve Türkler'in, Kuzey Afrika ve Endülü's'te Berberîler'in, Mısır'da Kıbtîler'in oluşturduğu gayri Arap müslümanları ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır.

Emevilerin Yıkılma Sebepleri;

- Emevilerin son döneminde yaşanan taht mücadeleleri
- Halifelerin kötü yönetimi merkezî otoriteyi zayıflatmıştır.
- Kerbela Olayı ve mevali siyaseti de bu duruma eklenince Emeviler halkın desteğini kaybetmiştir.
- Emevi yönetiminden rahatsız olan Abbasi ailesi, Horasan'da eşitlik ve adalet düşüncesiyle isyan başlatmıştır. Emevilere karşı cephe alan diğer muhalif grupların da bu isyanda Abbasi ailesi ile birlikte hareket etmiştir.
- Sonuçta isyanı bastıramayan Emevilere 750 yılında Abbasiler son vermiştir.

B. Abbasiler Dönemi:

- **Ebu'l Abbas Seffah Dönemi:** 750 yılında Emevi hanedanlığına son vererek Abbasi Devleti'ni kurulmuştur.
- Bu sıralarda Türkistan'daki otorite boşluğunu doldurmak isteyen Çin İmparatorluğu ile Abbasiler arasında Talas Savaşı (751) meydana gelmiştir.
- Türklerin desteğini alan Müslüman Araplar, Çin ordusuna karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Bu savaş sonucunda, Türkistan'daki Çin baskısı ortadan kalkmıştır.
- **Halife Mansur Dönemi:** (754-775) Anadolu'ya akınlar düzenlenmiştir. Bu dönemde Arap ve mevali arasındaki fark ortadan kaldırılmıştır.
- **Halife Harun Reşid: (786-809)** Abbasilere en parlak dönemi yaşatmıştır.
- İslam Devleti ile Doğu Roma İmparatorluğu sınırındaki kaleler güçlendirilmiş ve sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Tarsus, Maraş ve Malatya'ya askerî valiler atanmıştır. Bu sınır hattı "**avasım**" adı ile yeniden teşkilatlandırılmış ve Türklerden oluşan askerî birlikler buraya yerleştirilmiştir.
- Halife Mu'tasım Dönemi'nde devlet yönetiminde Türklerin etkisi artmıştır. Bu dönemde sadece Türklerden oluşan bir askerî birlik meydana getirilmiştir.
- Abbasilere 1258 yılında Moğollar son vermiştir.
- Mu'tasım (833-842) halife olunca otoritesini Türklere dayandırmayı tercih etti. Muhafız kıtalarını onlardan kurdu, devletin önemli görevlerini Türklere verdi.
- Mu'tasım yeni elitleri ile yeni bir şehir kurma ve Bağdat'ı temelli bırakma kararı aldı. Sonuçta, o Sâmarrâ'yı kurarak Türk askerleriyle birlikte hilâfet merkezini oraya nakletti.
- Mu'tasım şehrin en güzel yerlerini Türklere ayırdı. Türk birlikleri kendi kışlalarını, çarşılarını ve sosyal tesislerini bizzat kendileri inşa ediyordu.
- Abbâsî tarihinde "Sâmarrâ Devri" (836-892) diye bilinen bu devirde Türkler yalnız askerî alanda değil, siyasî ve idarî alanlarda da devlette etkili olmuşlardır

Abbasiler Dönemi devlet teşkilatı;

- Abbâsîler iktidara geldiğinde idarî yapıda Emevîler döneminde şekillenen birçok kurumu daha da geliştirdiler ve aynı zamanda yeni kurumlar oluşturdular.
- Abbâsîlerde merkezî yönetimde halife, vezir, hâcib en önde gelen kişilerdi. Merkeziyetçi bir idarî yapının var olduğu Abbâsîlerde, bu yapının en üst noktasında devlet başkanı sıfatıyla yer alan kişi halife idi. Halife, her çeşit kuvvet ve kudretin kaynağı sayılırdı. Abbâsî halifeleri kendilerini sadece hükümdar olarak değil, Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak da görüyorlardı.
- Abbâsîler'de halifelik verasete dayalı bir şekilde devam etti. Emevîler döneminde başlatılan veliahtlık sistemi, hilâfeti Abbâsî ailesi içinde bulundurmak gayesiyle devam ettirildi.
- Abbâsî Devleti idarî yapısında, halifelikten sonra en önemli kurum vezirliktir. Abbâsîler ile birlikte ilk defa Müslüman devlet yapılanmasında ortaya çıkan vezirlik kurumu, Sasanîler'den alınmıştı.
- Vezir, halifenin vekili ve idarî yapının başı idi. Vezirler zaman zaman mezâlim mahkemelerine başkanlık eder, savaşlara karar verir, hazineye gerekli gördüğü harcamaları yapar, valileri tayin ve azledebilirdi.
- Emevîler döneminde merkezde yer alan divânlar, Abbâsîler döneminde de varlığını devam ettirdi.
- Abbâsîler döneminde halk, havas ve avam olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılıyordu. Abbâsîler Mevaliye çok önem vermiş ve onları devletin önemli makamlarına getirmişlerdir.

Abbasiler döneminde İslam Ordu Teşkilatı;

- Abbâsî ordusunun esasını, ücretli denilen nizamî ve dâimî statüdeki muvazzaf askerler teşkil etmekteydi. Bunlar yaptıkları askerî hizmet karşılığında devlet bütçesinden maaş alırlar ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı.
- **Abbâsî ordusu şu beş gruptan oluşuyordu;**

1. Başşehirde bulunan ve doğrudan halifeye bağlı olarak görev yapan muhafız birliği.
 2. Büyük devlet adamlarının emrinde görev yapan birlikler.
 3. Vilâyetlerde bulunan kuvvetler.
 4. Avâsım ve sugûr adı verilen sınır garnizonlarındaki birlikler.
 5. Yardımcı kuvvetler.
- Savaşlarda kullanılan başlıca silâh, araç ve gereçler de kılıç, ok, yay, hançer, mızrak, topuz, balta, kalkan, zırh, miğfer, dikenli tel, merdiven, mancınık, arrâde ve debbâbeden ibaretti.
 - Özellikle Türk birliklerinin hilâfet ordusunun saflarına katılmasından sonra bazı değişiklikler olmuş ve Türklerdeki onlu sistem esas alınmıştır.
 - Abbâsîler kara kuvvetlerine olduğu kadar deniz kuvvetlerine ve denizciliğe de büyük önem vermişlerdir. Muhtelif şehirlerde kurdukları tersanelerde Bizans gemilerinden daha büyük gemiler inşa etmişlerdir.

34. Türklerin Müslüman olma sebepleri;

- Türkler, kılıç zoruyla değil kendi istek ve iradeleriyle adeta doğal bir geçiş süreci içinde İslamiyet'i benimsemiştir.
- Abbasilerin mevali siyasetini terk etmesi Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasını hızlandırmıştır.
- Bunun yanında Gök tanrı dini ile İslamiyet arasında benzerlikler bulunması ve İslamiyet'in Türk mizacına uygun gelmesi de etkili olan unsurlardandır.
- Nitekim İslamiyet, Türklerin millî varlıklarını korumalarında önemli rol oynamıştır.

ORTA ÇAĞ'DAKİ TİCARET YOLLARI

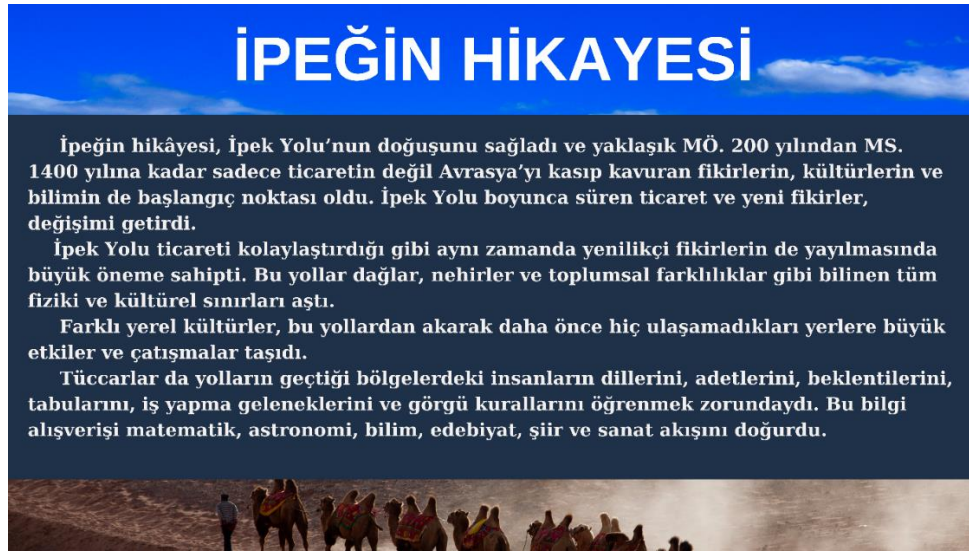
1-Kral Yolu;

- İzmir yakınındaki Sart'tan başlayarak, bugün arkaik bir şehir olan Perslerin payitahtı **Susa**'da son buluyordu. (Payitaht: Başkent)
- Batı-Doğu muvasalasını sağlayan bu büyük yol, Pers İmparatoru I. Darius (522-486) tarafından mükemmel hale getirilmiş olsa bile, ondan evvel de işlediği bilinmektedir. (Muvasala: Ulaşım)

- Ancak, onun zamanında bu yol üzerinde menzil, han, kervansaray ve haberleşme kuleleri gibi altyapı oluşturulmuş; bu sebeple de Darius'a atfen Kralın Yolu (The King's Road) olarak adlandırılmıştı. Buna rağmen, bu yol için Kral Yolu (King Road) nitelemesi daha çok kullanılmıştır.
- Esasında merkezî bir idarenin daha ziyade askerî gayeyle inşa ettirdiği Kral Yolu, aynı zamanda Batı-Doğu ticaretini de çekebilmişti.

2- İpek Yolu;

- İpek Yolu'nun çıkış noktası, Çin'in **C'hangan ve Loyang** şehirleri idi. Bu şehirlerden yüklerini alarak hareket eden ticaret kervanları, Dunhuang'a ulaşıyordu. Burada ticaret kervanlarının karşısına Taklamakan Çölü çıkıyordu.
- Bundan sonra İpek Yolu ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan biri Taklamakan Çölü'nün kuzey kenarını, diğeri de güney kenarını takip ederek batıya doğru ilerliyor ve her iki yol Kaşgar şehrinde birleşiyordu.
- Kuzeyden giden yolun bir kolu Turfan, Urumçi, Kulja, Alma Ata (Almatı) üzerinden Talas yoluyla Maverâünnehr'e diğeri kolu Talas ve Aksu üzerinden Kaşgar'a ulaşıyordu.
- Taklamakan Çölü'nün güneyinden giden yol ise Kaşgar'a ulaşmak için Hotan ile Yarkent yolunu takip ediyordu. Kuzey yolu Semerkant, Buhara, Hive Yenikent, İtil üzerinden Karadeniz sahillerine, oradan da İstanbul'a ulaşıyor ve Avrupa'ya açılıyordu.
- Kaşgar'dan sonra Belh, Merv, Nişabur, Rey yolunu takip eden güney yolu ise Tebriz'den Anadolu'ya giriyordu. Güney yolundan Rey'de ayrılan bir başka kol da Antakya ve Lazkiye'ye ulaşıyor ve buradan Doğu Akdeniz sahillerine açılıyordu.

3- Baharat Yolu;

- İpek Yolu'nun aksine, Baharat Yolu deniz güzergâhının daha fazla kullanıldığı bir ticaret rotasıydı.
- Başlangıç noktasını Endonezya'nın doğusundaki, baharat adaları olarak bilinen Maluku Takımadaları oluşturuyordu.
- Endonezya'dan sonra rota Kalküta, Seylan Adası, Kaliküt, Goa ve Diû limanlarını takip ediyordu.
- Buradan sonra daha batıya doğru bir kol Hürmüz Boğazı'ndan Basra Körfezi'ne yönelirken bir diğeri kolu ise Yemen ve Doğu Afrika sahillerine ulaşırdı.
- Bu kollardan birincisi kara yoluyla Bağdat, Şam, Halep ve ardından Bursa, İstanbul yoluyla Avrupa içlerine ulaşmaktaydı.
- İkinci kol ise Kızıldeniz üzerinden İskenderiye'ye varırdı. Baharat Yolu'ndan gelen ürünler daha sonra Venedik ve Cenova üzerinden Avrupa'ya ulaşıyordu.

4- Kürk Yolu;

- Orta Çağ'ın bir başka ticaret yolu ise "Kürk Yolu" idi.
- Bu yol Abakan bozkırları ile İdil ve Kama nehirlerinin birleştiği yere kadar uzanıyordu. Güney Sibiry ormanları kıyısı boyunca devam eden bu yolda hayvan ve katırlarla taşınan deri ve postlar, Hazar Devleti'nin merkezi Hanbalık'a (İdil) ulaştırılıyor ve buradan Bizans'a ve Bağdat üzerinden de İslam ülkelerine gönderiliyordu.
- Bu yolun doğu ucu Türk devletlerinin merkezi olan Orhun Bölgesi'nden sonra Çin'in merkezine iniyordu.

5- İpek Yolu'nda ticareti yapılan ürünler;

- "İpek Yolu'nda ticareti yapılan başlıca ürün ipekti ve 'tüccarlar, Çinlilerden satın aldıkları ham ya da işlenmiş ipeklileri, kullanılmak üzere Roma İmparatorluğu'na götürüyorlardı.'
- Çin'de ipek dışında el yapımı porselen tabak ve vazolar ve çeşitli el işçiliği ürünler de ticaret konusuydu. Porselen, mürekkep, güzel kokular, tarçın, vahşi atlar ve eyerler, bronz aynalar, barut, medikal ürünler ve Çin kâğıdı da ticareti yapılan mallardı.
- Orta Asya ve Doğu Akdeniz'den deve, üzüm tohumu, yün eşyalar, halı, kilim, battaniye ve goblen ve yarı kıymetli taşlar ve cam gelirdi. Horasan pamuk üretiminde çok ileriye. Buradan üretilen kumaşlar, Çin, Bağdat ve Mısır'a ihraç edilirdi. Halı üretiminde en güzel eserler Çin Türkistanı, Moğolistan, Afganistan, Fars, Azerbaycan, Taberistan ve Buhara'ya aitti. En pahalı olanı halılar İsfahan'da üretilenlerdi.

6-Baharat Yolu'nda ticareti yapılan ürünler;

- Hindistan'dan baharat, çeşitli kumaş ve taşlar, boya, fildişi, evcil ve gösteri hayvanları, egzotik kürkler, kaşmir yünü, işlenmiş pamuk, ıspanak, sandal kerestesi ve diğer egzotik ağaçlar, palmiye yağı, şeker kamışı şekeri, parfümler, yakut, safir ve zümrüt gibi değerli taşlar ve kök boyalar Mısır üzerinden Avrupa'ya ulaştırılıyordu.

7- İpek Yolu'na hakim olmaya çalışan devlet ve topluluklar;

- Orta Çağ'ın boyunca İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kürk Yolu birleştirici niteliğinden ötürü toplumları bağlayan, devletleri birbirine yaklaştıran önemli bir unsur olmuştur.
- Orta Çağ'da İpek yolu güzergâhına birçok devlet sahip olmak istemiş ve yolun sağladığı ekonomik faydalar sebebiyle zaman zaman birbirleriyle savaşılmıştır.
- V. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Çin'e ve İpek yolunun büyük bir kısmına Tabgaç Türkleri hâkimdi. Ancak Tabgaçlar bir asır sonra parçalandılar; bütün arazileri benimsedikleri Budizm'in de etkisiyle Çin hânedanına intikal etti.
- Bu asrın başlarında Bizans, sık sık savaştığı Sâsânîler'le İran'dan gelecek malların kendi tüccarlarına satılacağı merkezler konusunda anlaştı.
- Tarihî ticaret yollarından en ünlüsü İpek Yolu'na tarih boyunca Büyük İskender'den Perslere, Bizanslılardan Araplara, Soğdılardan Moğollara, Türklerden Çinlilere pek çok farklı devlet ve topluluk egemen olmuştur.
- İpek Yolu'nda yapılan ticarete para sıkıntısına sık rastlanan bir durum olması ve tahılların da çabuk çürümesi nedeniyle ödemelerin çoğu basit dokuma ipek toplarıyla yapılmıştır.
- Doğu ile batı arasındaki etkileşimi tarih boyunca sağlamış olan İpek Yolu, alternatif güzergâhların bulunmasıyla birlikte önemini yitirmiştir.

8- Kürk Yolu'nda ticareti yapılan ürünler;

- "Çoğunluğu İskit ülkesinde olan Kuzey Yolu veya daha sonraları İpek Yolu'yla eklenişen kuzey bağlantısına "Kürk Yolu" da denmiştir. Kürk Yolu denmesinin nedeni, tarih boyunca samur, vaşak, kunduz, tilki, sincap, sansar vb. çeşitli hayvan kürklerinin batı ülkelerine doğru taşınmasıyla ilgilidir."

Kervansaraylar - 1

Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapılıyordu. Bu ıssız yolların geçtiği Türk illerindeki topraklar üzerinde, 30- 40 kilometre aralıklarla, mimari açıdan ve sanat değeri bakımından görkemli ve özenli hayvan, bitki işleme ve süslemeleri olan kesme taşlardan yapılmış hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir. Bunlar ticari konaklama merkezleri olup, bugünkü otellerin görevlerini yerine getirmektedir.

Kervansaraylar - 2

Bu kervansaraylar arasında seyahat ve ticaret, ülkelerin askeri merkezleri tarafından emniyet altına alınmıştır. Yüklü kervanlarla gelip kalanların kendileri ve hayvanları için hekim, baytar ve nalbant bulundurulmuş, ayrıca yatma için odalar, tedavi için revir, kütüphane, ibadet yerleri, yıkanmak için hamam, su ihtiyacı için çeşmeler yapılmıştır.”

9- Ticaret yolları üzerindeki konaklama yerleri;

- “Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapılıyordu. Bu ıssız yolların geçtiği Türk illerindeki topraklar üzerinde, 30- 40 kilometre aralıklarla, mimari açıdan ve sanat değeri bakımından görkemli ve özenli hayvan, bitki işleme ve süslemeleri olan kesme taşlardan yapılmış hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir.
- Bunlar ticari konaklama merkezleri olup, bugünkü otellerin görevlerini yerine getirmektedir. Bu kervansaraylar arasında seyahat ve ticaret, ülkelerin askeri merkezleri tarafından emniyet altına alınmış, buraya gelenlerin mallarını rahatlıkla pazarladıkları ortam oluşturulmuştur.
- Yüklü kervanlarla gelip kalanların kendileri ve hayvanları için hekim, baytar ve nalbant bulundurulmuş, ayrıca yatma için odalar, tedavi için revir, kütüphane, ibadet yerleri, yıkanmak için hamam, su ihtiyacı için çeşmeler yapılmıştır.”
- “Kervansaraylar kalmak için fena bir yer değildir. Ortasında dört köşe bir avlu vardır. Zemin kat depo olarak kullanılır; birinci katta müşteriler kalır. Açık avluda ise develer bağlanır, yükler indirilip bindirilir ve ticarî muameleler yapılır. Müşterilerin kaldığı odalar binanın etrafını içten dolaşan bir koridora açılan küçük hücrelerdir.”

MISIR - İskenderiye

İskenderiye, Romalılar döneminde dünyanın en büyük ticaret merkezlerindendir, Baharat Yolu sayesinde İskenderiye limanı, baharatın Akdeniz ile buluştuğu ve Avrupa'ya ihraç edildiği limanların başında gelmekteydi. İslâm'ın yayılışı ile birlikte 7. yüzyıldan itibaren baharat ticareti büyük oranda Müslüman tüccarların kontrolüne girmiştir.

İskenderiye, Romalılar döneminde dünyanın en büyük ticaret merkezi, Hindistan'ın güzel kokulu ve acılı baharatlarının satış merkezi haline gelmişti. Roma İmparatorluğu'nun Orta Doğu'dan çekilmesinin ardından, bölge Müslümanların kontrolüne geçiyordu. Araplar ticaretlerine Ortaçağ'da da devam ettiler. Ne var ki sonraki yüzyıllarda bölgenin Arap, Türk ve Venedik tekelleri Batı'yı baharata ulaşmak için başka yollar aramaya itti.

10- Karadeniz'in Kuzeyinde Türk illerinde Ticaret;

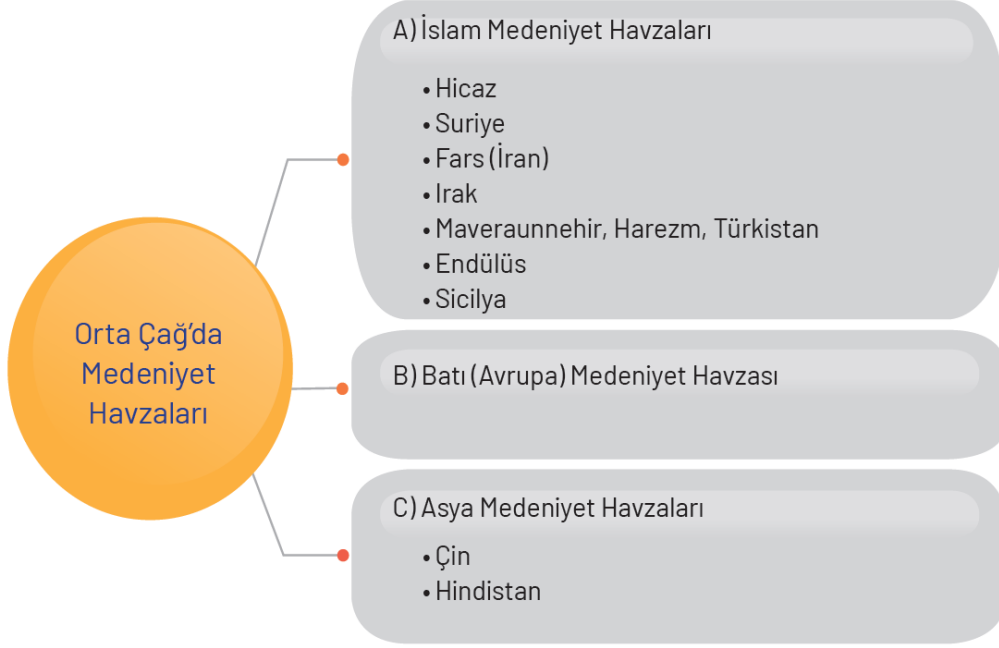
- 940'tan itibaren ise İdil Bulgarlarının daha bağımsız bir şekilde hareket etmesi Hazar Devleti'nin hızlı çöküşüne neden olan etkenlerdendi. Bu gelişmeler sonucunda Hazar Devleti'nin başkenti Hanbalık'ın ticari ilişkiler üzerindeki fonksiyonunu, İdil Bulgar Devleti'nin başkenti Bulgar şehri üstlenmeye başlamıştır.
- Doğu Avrupa'nın ana suyolları olan İdil ile Kama'nın birleştiği yerde kurulmuş olan İdil Bulgar Devleti, bu önemli konumundan dolayı uluslararası ticaretin önemli bir merkezine dönüşmüştür.
- Ticari faaliyetlerde merkez olma konumu, İdil Bulgar Devleti'ne ekonomik refahın yanında askeri ve politik açıdan da bir güç sağlamıştır.
- İdil Bulgarları Harezm bölgesi aracılığıyla İslam dünyasıyla, Hazarlardan daha yakın münasebetlerde bulunmuşlardır.
- Bulgarların İslam medeniyeti ile temaslarını Harezm ve Samanoğullarına ait kentler vasıtasıyla gerçekleştirmelerinin nedeni İslamî bağlardır.
- Öyleki İdil Bulgarları İslam orduları ile doğrudan hiç bir temas olmaksızın, özellikle Hazar, Harezm ve Samani ülkesinden Müslüman tüccarlarla kurulan ticari ilişkiler sonucunda İslamiyet'i benimsemişlerdir.

ORTA ÇAĞ'DAKİ BAŞLICA MEDENİYET HAVZALARININ BİLİM, KÜLTÜR VE SANATA ETKİLERİ

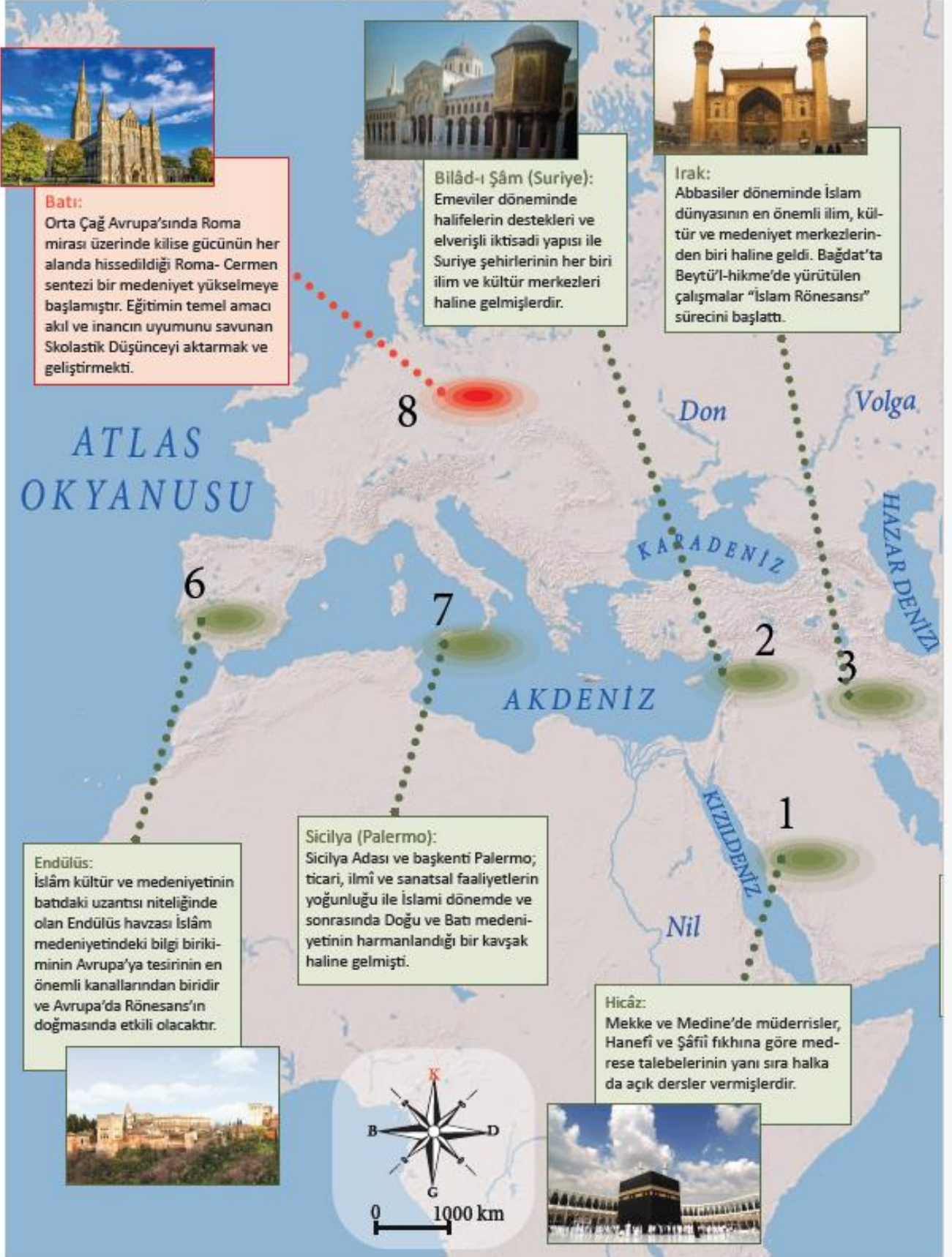
- “Dünya tarihinde medeniyetlerin gelişimi birbirinden kopuk bir şekilde gerçekleşmez. Medeniyetler birbirinden yalıtılmış gelişim güzergâhlarına da sahip değildir.
- Medeniyetin belirli bir kapalı havzada diğer insan toplulukları ile herhangi önemli bir etkileşime girmeksizin geliştiğine dair düşünce modern batılı medeniyetin kendi gelişimini açıklarken ortaya koyduğu saflık fikrinin bir yansımasıdır.
- Aslında medeniyetler dünya tarihinde bir tespihin taneleri gibi peş peşe, ardı sıra gelmezler; ancak birbirinden kopuk da değildirler. Aksine bir ebru teknesi yüzeyindeki renklerin çeşitli harekete geçirici etkenler neticesinde karışıp yeni biçimler oluşturması gibi medeniyetler de hem zamansal hem de mekânsal olarak birbirleri ile etkileşim içindedirler; zamanla birbirlerine karışırlar ve yeni medeniyet tecrübeleri ortaya çıkar.”
- “Medeniyet, insanlığın maddî ve manevî birikimi olup, kökleri tarihin ilk çağlarına kadar gitmektedir.
- Bu da bize medeniyetin, insanlığın ortak malı olduğuna götürerek, medeniyetin tek millete ve tek bir devlete münhasır olamayacağını göstermektedir. Bundan dolayı medeniyetler müteessir ve müessirdir, yani kendisinden önceki medeniyetlerden etkilenmiş ve kendisinden sonraki medeniyetleri etkilemiştir.
- Medeniyetlerin etkileşimiyle ilgili Garaudy şöyle demektedir; her medeniyet, yüzyıllarca süren insan emeğinin karşılığıdır ve o yüzden saygıya lâyıktır. Her medeniyet, mutlaka bir başka medeniyetten beslenmiştir. Daha doğrusu medeniyetler, bir binanın oluşumuna benzetilebilir, gelen her kişi ya da topluluk onun yükselmesi ve tamamlanması için bir çaba göstererek yapının ikmaline çalışmıştır.”
- Medeniyetlerin birbirleriyle etkileşimleri savaş, göç ve ticaret başta olmak üzere birçok kanaldan gerçekleşmiştir. Büyük göç hareketleri, devletler ve medeniyetler arası savaşlar ve elbette tarihî ticaret yolları üzerindeki faaliyetler Doğu ve Batı medeniyeti arasında yoğun bir kültürel paylaşıma zemin hazırlamıştır.
- Orta Çağ'da dünyanın farklı coğrafyalarında gelişmiş eğitim imkânlarına sahip ve birçok ilim açısından cazibe merkezi hâline gelmiş bölgeler oluşmuştur.
- Bilim, sanat ve kültür merkezleri olarak beliren ve “Medeniyet Havzası” olarak nitelenen bu şehirler ve bölgeler, bilimsel disiplinleriyle (ekol) düşünce hayatına yön veren merkezlerdir. Medeniyet havzaları Doğu ve Batı arasındaki etkileşimin öncüsü sayılmış ve dünya ortak mirasının oluşumuna katkı sunmuştur.

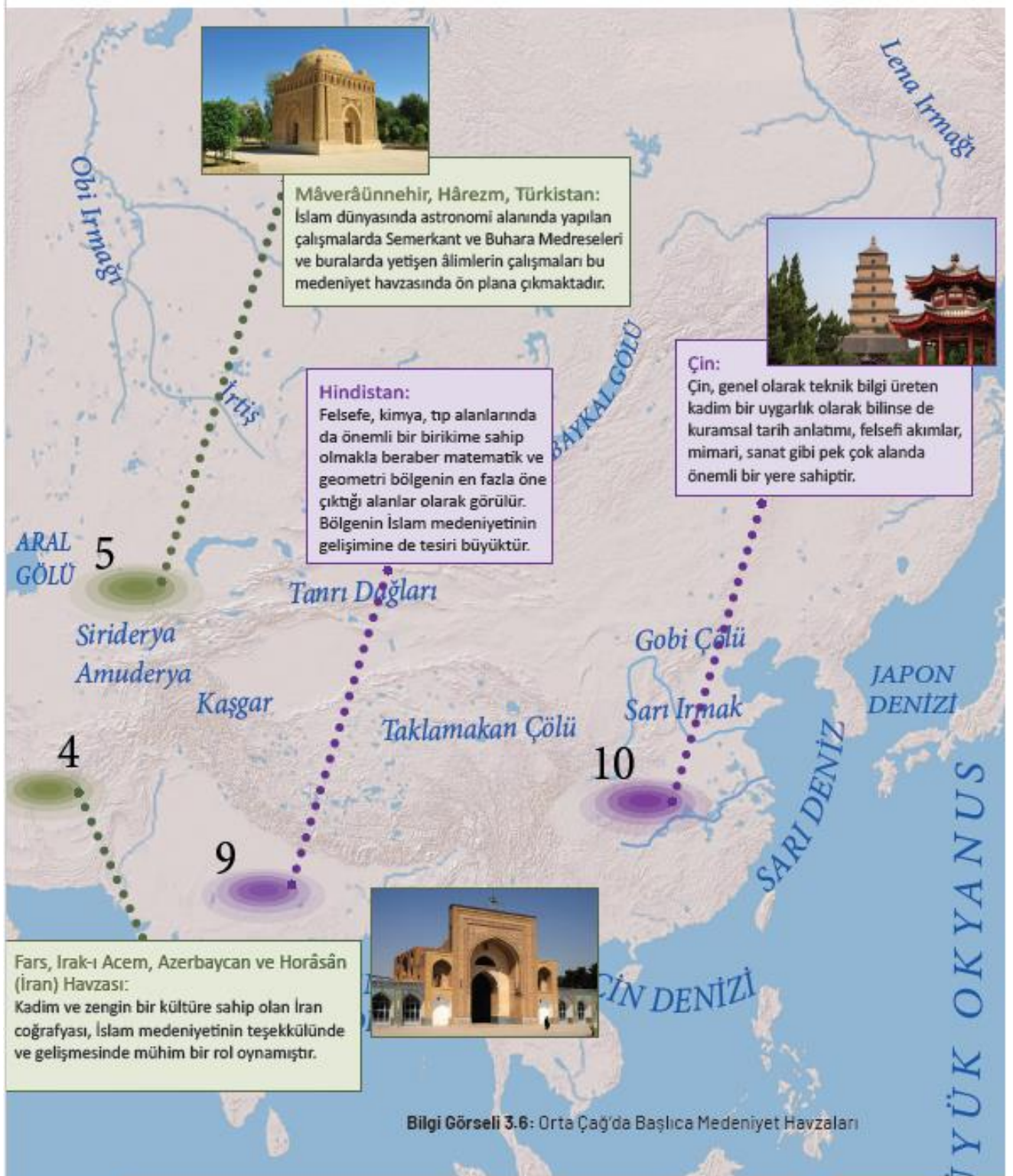
Orta Çağ Dünyasında Başlıca Medeniyet Havzaları

Örnek Bilgi Görseli

Orta Çağ Dünyasında Başlıca Medeniyet Havzaları

Yandaki karekodda bulunan etkileşimli bilgi görselini araştırmaya rehberlik etmesi için inceleyiniz.

MEDENİYET HAVZALARI

Medeniyet Havzaları	Öne Çıkan Mekânlar	Bilim İnsanları ve Eserleri	Kurumlar
İslam Medeniyeti Havzası	Hicaz (Mekke-Medine) Suriye (Bilâd-ı Şâm) Irak (Bağdat) İran	Farabi-Ta'îlü's-sa'âde İbn Heysem -Kitâb el-Menâzır	Beytü'l Hikme Medresesi Kütüphane Cami Rasathane
Batı Medeniyet Havzası	Roma - Cermen Endülüs Sicilya (Palermo)	R. Bacon Kepler Snell ve Fermat Descartes	
Asya Medeniyet Havzası	Çin Maveraünnehir Hindistan Fars Horasan-Azerbaycan		

- Farabi, İslam felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. Fârâbî, maddî servete değer vermeyen, şöhret ve gösterişten nefret eden, ruh ve ahlâk temizliğini her şeyin üstünde tutan bir zâhid idi. İlim ve sanat adamlarına büyük değer vermesiyle tanınan Seyfûddeve filozofa ikram ve ihsanda bulunmak istemişse de Fârâbî günlük ihtiyacını karşılayacak 4 dirhem gümüş paradan başkasını kabul etmemiştir.
- Ta'îlü's-sa'âde adlı eserinde kâmil bir filozofun niteliklerinden, "Öğrenim sırasında karşılaştığı güçlüklerle katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı, doğruluğu ve doğruları, adaleti ve âdil olanları seven, onurlu bir şahsiyet olmalı, altın, gümüş ve benzeri şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda aç gözlü ve nefsânî arzularına düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır" şeklinde söz ederken âdeta kendisini anlatmaktadır.
- İbn el-Heysem'in optik bilimine katkısı gerçekten olağanüstüdür. Öyle ki, kendisi çalışmalarıyla Antikçağ ve 17. yüzyıl arası optik tarihinin en önemli kişisi haline gelmiş, optik bilimini kökten değiştirerek, konuya getirdiği esaslı matematiksel inceleme tavrını olgunun fiziksel boyutunu da işin içine katarak ve son derece özenli ve ayrıntılı deneyler düzenleyerek, modern anlamda bir matematiksel fizik çalışmasını gerçekleştirerek optiği çok iyi işlenmiş bir bilim haline getirmeyi başarmıştır. Işığın doğrusal yayılımı, gölgelerin özellikleri, karanlık oda, gökkuşağı ve hâlenin oluşumu, yansıma ve kırılma konuları gibi pek çok temel optik olguyu açıklayabilmek için deneyler düzenlenmiştir. İbn el-Heysem'in başyapıtı kuşkusuz ki Kitâb el-Menâzır'dır. Çünkü o optik bilimine ilişkin bütün kuram ve kanıtlamalarını bu yapıtında ortaya koymuştur. Kitabın batıya ne zaman geçtiği ve kim tarafından ilk kez çevrildiği bilinmemekle birlikte, 12. yüzyılın sonları veya 13. yüzyılın başlarında çevrildiği ve çok etkin olduğu bilinmektedir.
- Buna karşılık Latince metin Friedrich Risner tarafından 1572'de Basel'de Witelo'nun kitabını da içerecek şekilde Opticae Thesaurus Alhazeni Arabis Libri Septem adıyla yayınlanmıştır. Bundan sonra Optik Hazinesi olarak yaygınlaşan bu kitap başta

Pecham, Witelo, R. Bacon, Kepler, Snell, Fermat ve Descartes gibi pekçok ünlü batılı optikçinin kuramlarının oluşumunda ve biçimlenmesinde etkin olmuştur.

- Orta Asya'nın ikliminde istikrar yoktu. Buradaki hayat, arka arkaya gelen şiddetli soğukların ve tipinin, sel ve çekirge baskınlarının, otları ve suları yok eden aşırı sıcaklıkların ve kuraklığın daima tehdidi ve tehlikesi altındaydı.
- Bazı yaz aylarında bir damla bile yağmurun düşmediği aşırı kuraklıklar, bazı kış aylarında da aşırı soğuklar, salgın hastalıkların çıkmasına yol açıyor ve kütle halinde hayvan kırımları meydana geliyordu. Mesela, 627 yılında, Göktürk ülkesine çok kar yağmıştır. Bu yüzden koyunların ve atların büyük bir kısmı kırılmıştır.
- Aynı şekilde, 685 yılında, Oğuzların yurdunda büyük bir kuraklık meydana gelmiştir. Bu kuraklıktan dolayı, atların ve sığırların onda yedisi veya sekizi ölmüştür. Oğuzlar, hayatta kalabilmek için tarla faresi avlamak ve ot kökü yemek zorunda kalmışlardır.
- Görüldüğü gibi, Orta Asya'da hayatı zorlaştıran ve kütleleri göçe zorlayan sebep, ağır kış şartlarıdır. Aşırı soğukların sebep olduğu salgın hastalıklara, "yut" (yutmak) adı verilmektedir.
- Sık sık meydana gelen "yut"larla başlıca ekonomik varlıklarını yitiren Türkler, perişan oluyorlar ve güç durumlara düşüyorlardı. İşte böyle durumlarda Türk toplulukları için yeni ekonomik sahalar aramak bir zaruret halini alıyordu. Böylece, göçler başlıyordu.